DE GREGORIO NAZIANZENO PLATONICO.

Dissertatio inauguralis,

quam amplissimi

philosophorum Vratislaviensium ordinis consensu et auctoritate

ad summos in philosophia honores

rite capessendos

una cum thesibus

die XIV mensis Julii anni MCMVI hora 11¾

publice defendet

Ricardus Gottwald

Silesius.

Adversarii erunt:

Drd. phil. **J. Seidel,**

Cand. phil. **J. Bach.**

Vratislaviae

H. Fleischmann

MCMVI.

De dissertatione probanda ad ordinem rettulit

Eduardus Norden.

PIIS MANIBUS

THEODORI DE ROTTKAY

SACRUM.

Conspectus libelli.

οὐ μελέτην θανάτου τὸν βίον ποιούμεθα;
Greg. Naz. or. 27,7 (492) vol. 36 Migu.

A) Prolegomena.

Gregorium Nazianzenum philosophum appellare quamquam non fas est, tamen eius orationibus, epistulis, carminibus[1]) perlustratis, ut vestigia Graecorum philosophiae apud rhetorem et theologum christianum indagarem, me non frustra operam navasse spero. Nam etsi viri docti contenderunt eum Platonicum esse et in doctrina christiana formanda Platonem testem nominare (cf. Ullmann, Werke V. Gregorius von Nazianz, Gotha 1866 p. 211; Harnack, D.G. II³ p. 256), etsi exempla attulerunt velut A. Jahnius in adnott. ad Eliae Cret. schol. vol. 37 p. 758 sqq. Mign., (cf. M. Schubach, de S. Patris Greg. Naz. carminibus commentatio patrologica Progr. Gymn. Confl. 1865 p. 24, Stoppel, de Gregorio Nazianzeno poetarum scenicorum imitatore et arte metrica, diss. Rost. 1879 p. 18), tamen ad eius philosophiam describendam, quatenus pendeat a Graecorum philosophis, nemo aggressus est, praeterquam quod J. R. Asmus, Gregorius v. Nazianz und sein Verhältnis zum Kynismus (Theol. Stud. u. Krit. 67 (1894) p. 314 sqq.), ut breviter, ita optime adumbravit.

Sed antequam ad rem ipsam accedam, liceat mihi pauca praemittere.

I) Gregorii opera quisquis perlegerit, non raro eum christiana dogmata ab adversariis undique instantibus defendentem inveniet. Itaque non mirum est, quod Gregorius in

[1]) Utor patrologiae cursus serie graeca vol. 35—38 Mignii, cancellis inclusas addidi paginas edit. Maurinae.

orationibus contra Julianum (IV et V), qui summo Graecorum litterarum ardore et studio inflammatus acerbissimus veteris deorum cultus vivendique rationis exstiterat propugnator, ethnicorum philosophorum eorumque sententiarum obtrectator occurrit. Ira incensus exclamat or. 4,43 (96) ταῦτα Πλάτωνες αὐτὸν καὶ Χρύσιπποι καὶ ὁ λαμπρὸς Περίπατος καὶ ἡ σεμνὴ Στοὰ καὶ οἱ τὰ κομψὰ λαρυγγίζοντες ἐξεπαίδευσαν (sc. Julianum). ταῦτα ἡ τῆς γεωμετρίας ἰσότης (alludit ad Plat. Gorg. 508 A ἡ ἰσότης ἡ γεωμετρική), καὶ οἱ περὶ δικαιοσύνης λόγοι· καὶ τὸ χρῆναι ἀδικεῖσθαι μᾶλλον αἱρεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν (cf. Plat. Gorg. 469 C sqq., Criton. 49 B sqq.). ταῦτα οἱ γενναῖοι διδάσκαλοι καὶ τῆς βασιλείας συναγωνισταί τε καὶ νομοθέται, οὓς ἐκ τῶν τριόδων καὶ τῶν βαράθρων ἑαυτῷ συνελέξατο . . . et pergit c. 44 (97) irridere: Πῶς καὶ οὐ θαυμάζειν ἄξιον τούτους, οἳ καὶ λόγῳ πλάττουσι πόλεις τὰς ἔργῳ συστῆναι μὴ δυναμένας, καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας μόνον οὐ προσκυνοῦσι καὶ τὸν ὀβολὸν ὑπὲρ τοὺς θεοὺς ἄγουσι μετὰ τῆς ὀφρύος· καὶ οἱ μὲν οὐδὲ εἶναι θεὸν τὸ παράπαν, οἱ δὲ οὐ προνοεῖν τῶν τῇδε δογματίζουσιν, ἀλλ' εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πᾶν φέρεσθαι, οἱ δὲ ἀστράσιν ἄγεσθαι καὶ σχηματισμοῖς ἀνάγκης οὐκ οἶδ' ὑπὸ τίνος ἀγομένοις καὶ ὅθεν· οἱ δὲ εἰς ἡδονὴν τὸ πᾶν φέρειν, καὶ τοῦτο εἶναι πέρας ζωῆς ἀνθρωπίνης ὑπολαμβάνουσιν. Ἡ ἀρετὴ δὲ αὐτοῖς ἄλλως ὄνομα εὐπρεπὲς . . . etc.

Sed cum eodem Juliano Gregorius Athenis studiis vacaverat, quare facile intellegitur etiam theologum philosophorum sententias nosse. Quodsi respicimus in numero adversariorum etiam haereticos fuisse velut Apollinarem Laodicensem (de quo cf. Harnack l. c. p. 309) philosophiae notitia bene instructum, perspicuum est ecclesiam e maxima illa luctatione victricem evadere non potuisse nisi quod iisdem armis antistites eius pugnarent, quibus adversarii. Itaque etiam nostrum philosophorum placita et mutuari et respuere eorumque auctores et carpere et laudare non mirabimur[1]). Eiusmodi locos

[1]) De hoc usu patrum eccl., qui fuerunt ante Gregorium cf. Geffcken, Neue Jahrb. f. klass. Altert. etc. XV (1905) p. 625 sqq.

omnes, quibus philosophi aut laudantur aut conviciis afficiuntur[1]), enumerare mihi in animo non est, praetermitto etiam laudem Stoicis tributam (epist. 32), sed imprimis Cynicos nostro in deliciis esse iam hoc loco moneo (cf. carm. de virt. v. 218 sqq. p. 696 Mign.). Praeterea discernamus oportet ecclesiae doctorem publice fidem meram profitentem et virum Graecorum in litteris et doctrina maxime versatum privatim cum aliis colloquentem — quanta poetarum notitia fuerit[2]) Stoppel l. c. ostendit — aliter in orationibus et carminibus dogmaticis, aliter plerumque in epistulis dicit et scribit[3]). Denique si specimine opus est, quo cognoscatur, quomodo theologus docere velit, ipse legas or. 23,12 (433) Ταῦτα ὡς ἐν βραχέσι πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς δογματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικῶς, ἁλιευτικῶς, ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς, πνευματικῶς, ἀλλ' οὐ κακοπραγμονικῶς, ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀγοραίως, ὠφελίμως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς.

Quodsi quaerimus, quid in universum de ethnicorum eruditione et litterarum studio censeat[4]), respondet noster or. 43,11 (777): οἶμαι δὲ . . . παίδευσιν τῶν παρ' ἡμῶν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην . . . ἡμετέραν . . . , ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ τῶν χριστιανῶν διαπτύουσιν ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὸν . . . κακῶς εἰδότες . . . , ἀλλ' ὅσον χρήσιμον αὐτῶν καρπούμενοι, id quod inde ab Origene patres eccl. commendare solent. Ibid. c. 12 Basilium τὴν ἐγκύκλιον

[1]) Nonnullos contulit W. Ackermann, die didaktische Poesie des Gregorius v. Naz., diss. Lps. 1903 p. 60 sqq.

[2]) Homerum bene eum novisse versus ex eo deprompti, qui in epistulis obviam fiunt, demonstrant, etiamsi epist. 31 (p. 69 M.) dicit se volumen Iliadem continens amisisse et modo Demosthenem amico aegroto mittere: τῶν δὲ πυκτίων ὧν ᾔτησας, τὸ μὲν εὗρον καὶ ἔπεμψά σοι προθύμως, τὸ Δημοσθενικὸν λέγω· τὸ δὲ ἐζημιώθην· οὐκ ἔχω οἵου σὺ χρῄζεις, τὴν Ἰλιάδα. Quorum poetarum versus praeter scaenicos occurrant, M. Schubach l. c. p. 25 monuit, cf. quae observavit Ludwich, Mus. Rhen. 42 (1887) p. 237 sqq.

[3]) Idem monuit E. Norden, Beitr. z. Gesch. d. gr. Philos. in Jahrb. f. klass. Philologie Suppl. Bd. XIX (1892) p. 389 de rebus ad historiam fabularem pertinentibus.

[4]) cf. Ackermann p. 35.

παίδευσιν[1]) instructum celebrat, quem more μελίσσης συλλεγούσης ἐκ παντὸς ἄνθους τὰ χρησιμώτατα litteris studuisse dicit eadem imagine adhibita, qua Basilius in libello 'de libris legendis gentilium' c. 7 utitur.

Quae igitur philosophiae χρησιμώτατα esse existimet, quos philosophos adamet, iam videamus. Quod legimus or. 26,13 (481) φιλόσοφος ἄϋλος ἐν ὕλῃ, ἐν σώματι ἀπερίγραπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθεσιν ἀπαθής, πάντα ἡττώμενος πλὴν φρονήματος . . . , christianus philosophus est, qui cynico colore describitur. Eodem spectat or. 20,12 (383) πρᾶξις ἐπίβασις θεωρίας, or. 43,21 (786) οὐδέν . . . τίμιον, ὃ μὴ πρὸς ἀρετὴν φέρει, μηδὲ ποιεῖ βελτίους τοὺς περὶ αὐτὸ σπουδάζοντας (cf. or. 25,1 20,12). Si respicimus laudem in oratione IV. contra Julianum, ubi philosophi Graeci deinceps conviciis afficiuntur, Crateti tributam (c. 7 (111)), rationem quandam intercedere inter theologum et Cynicos recte concludimus. Id optimo iure confirmari posse J. R. Asmus l. c. demonstravit.

Sed etiam aliam philosophiae partem praeter moralem, in agendo aliosque meliores reddendo positam, discernit sc. contemplativam, θεωρίαν, utpote quae τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς (deum) ducat or. 14,4 (260). Quod occurrit or. 26,11 (480): κατὰ πᾶσαν σπουδὴν μελετήσει τὸν θάνατον sc. is qui vere philosophus est, or. 16,2 (300): σοφία πρώτη βίος . . . θεῷ κεκαθαρμένος, quod or. 8,7 (221) nobilitas non modo ex Cynicorum sententia non in sanguine, sed moribus posita[2]) definitur, sed etiam secundum Platonis Theaet. 176 B ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομοίωσις

---

[1]) Quid sentiat adulescens Gregorius de his artibus liberalibus quae dicuntur videbis carm. ad alios IV v. 69 sq. (p. 1510 M.).

[2]) Locos nuperrime collegit Schützius, Iuvenalis ethicus, diss. Gryph. 1905 p. 64.

c. 6 (221), videmus etiam Platonis sententias nostrum adamare. Nonne etiam scimus Gregorium, cuius vita agendo et pugnando pro ecclesiae solute consumebatur, plus semel solitudinis desiderio correptum esse? (cf. or. 2,6 (14) ... μέ τις ὑπεισῄει ἔρως τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως et 3,1 (68). Quam in solitudinem et tranquillitatem 'tamquam in portum confugiendum esse' ad res divinas contemplandas Platonicorum imprimis philosophorum esse sententiam A. Jahnius (Basilius Magnus Plotinizans Bernae 1838 p. 19), optimus harum rerum existimator, docet.

Quantum contendere possimus Gregorium Platonicorum vel Platonis sectatorem esse, iam quaestio erit.

II) Ut Platonici ita Christianus auctoritate Platonis in doctrina sua nititur. Qua in re eum multa illius placita impugnare pro magna inter Platonis et christianam philosophiam discrepantia consentaneum est velut τὰς ἰδέας καὶ τὰς μετενσωματώσεις καὶ περιόδους τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ τὰς ἀναμνήσεις καὶ τοὺς οὐ καλοὺς διὸ τῶν καλῶν σωμάτων ἐπὶ ψυχὴν ἔρωτας or. 27,10 (494). Ex locis qui huc spectant, promam nonnullos, quibus etiam, quomodo rhetor citet, cognosces:

Or. 4,45 (97) contra Julianum: χρῆναι γάρ φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν, ὡς ἐκείνων λόγος, εἰς ταὐτὸ συνελθεῖν,

Plato Rep. V 473 D (cf. epist. VII, 326 B) ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς ... φιλοσοφήσωσι ... καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ, δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία ..., sed quod dicere pergit Socrates apud Platonem: οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ... ταῖς πόλεσι, Gregorius in contrarium vertit, ut Juliano obtrectet: οὐχ ἵνα παύσωνται κακῶν αἱ πόλεις, ἀλλ' ἵνα πλησθῶσιν.

Admodum iucundum est lectu quod noster alio loco, epist. 24 (p. 60 vol. 37 Mign.) eandem Platonis sententiam Themistio gentili, quem familiariter admonet, scribit, sed non detortam: σὺ δὲ τὸν τοῦ σοῦ Πλάτωνος βεβαίωσον λόγον, μὴ

πρότερον παύσασθαι τὰς πόλεις κακῶν εἰπόντος, πρὶν ἂν συνέλθῃ φιλοσοφίᾳ τὸ δύνασθαι.

Epist. 31 (p. 68 M.) Philagrium amicum morbo petitum consolari studet, cum inter alia haec dicit: θανάτου μελέτην[1]), τοῦτο ὅ φησι Πλάτων, τὸν τῇδε βίον ποιούμενον. Plato Phaed. 81 A ἢ οὐ τοῦτ' ἂν εἴη μελέτη θανάτου; cf. 67 D.

Greg. l. c. pergit καὶ λύοντα τὴν ψυχὴν τοῦ εἴτε σώματος εἴτε σήματος, κατ' ἐκεῖνον εἰπεῖν, ὅση δύναμις. Plato l. c. p. 67 D λύειν δέ γε αὐτὴν (sc. ψυχὴν) προθυμοῦνται ἀεὶ μάλιστα (φιλόσοφοι) et Crat. 400 C καὶ γάρ σῆμά τινές φασιν αὐτὸ (σῶμα) εἶναι τῆς ψυχῆς, Gorg. 493 A τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῖν σῆμα.

Or. 28,4 (498) de deo: θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπόν· φράσαι δὲ ἀδύνατον, ὥς τις τῶν παρ' Ἕλλησι θεολόγων ἐφιλοσόφησεν . . . , θεολόγος est Plato, locus Tim. 28 C[2]): τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν, quem locum quomodo theologus christianus mutari velit, postea videbimus.

Alludit ad Plat. Remp. V 450 A ὅσον λόγον πάλιν, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς, κινεῖτε περὶ τῆς πολιτείας in eis quae dicit or. 4,113 (140) ἵν' ὅ φησι Πλάτων περὶ τῆς ἐν λόγῳ πόλεως, ἴδωμεν ‘κινουμένην’ αὐτῶν (sc. ethnicorum) τὴν ἐπίνοιαν.

Or. 25,6 (458) Maximum philosophum laudat Platonica locutione adhibita ἐρίῳ στέψας (sc. philosophos antea dictos), ὥς τις ἐκείνων τὸν ποιητήν, cf. Plat. Remp. III 398 A: ἐρίῳ στέψαντες (sc. Homerum, quem legere Plato pueros vetat).

Or. 2,6 (14) ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι (sc. solitudinis), cf. Plat. Phileb. 64 C: ἐπὶ μὲν τοῖς τοῦ ἀγαθοῦ νῦν ἤδη προθύροις . . . ἐφεστάναι.

---

[1]) Cicero Tusc. I 34 vertit ‘*meditatio mortis*’.

[2]) De huius loci apud patres eccles. praeter nostrum usu vid. Krische, Forschungen I p. 183 sq. Laemmer, Clementis Alexandrini de λόγῳ doctrina Lps. 1855 p. 25,1. Geffcken l. c. p. 651,7.

Carm. mor. XV v. 141 sq. (p. 776 vol. 37 Mign.) μῦθον ἐτήτυμον dicit ὥς ῥα θεοῖο παίγνιόν ἐστι βροτὸς, quod ex Platonis leg. VII 803 C ἄνθρωπον ... θεοῦ τι παίγνιον εἶναι sumptum esse observavit M. Schubach l. c. Or. 2,20 (22) γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, τὸ δὴ λεγόμενον addit, cf. Plat. Phaedr. 243 B, Liban.[1]) or. III p. 457,21 ed. Foerst. et t III p. 212,4 ed. Reiske. Quas iam protulit Stoppel l. c. p. 19 locutiones Platonicas consulto omittam.

Videmus igitur Gregorium Platonem, quem sapientissimum virum carm. de virt. v. 306 (p. 702 M.) praedicat, cuius linguam μελισταγῆ[2]) laudat ibid. v. 43 (p. 684 M.), nosse.

Etiam Aristoteleae[3]) boni humani definitionis non ignarus est, etsi illius τὴν μικρολόγον πρόνοιαν καὶ τὸ ἔντεχνον καὶ τοὺς θνητοὺς περὶ ψυχῆς λόγους καὶ τὸ ἀνθρωπικὸν τῶν δογμάτων non probat or. 27,10 (495), nam epist. 32 (p. 69 M.) eidem Philagrio amico, quem epist. 31 (p. 63 M.), ut dixi, Platonicis locutionibus et sententiis usus consolatur, hoc scribit: οὐκ ἐπαινῶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ μικρολόγον, ὃς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῖν ὁριζόμενος μέχρι μέν τινος προῆλθεν ὀρθῶς, 'ψυχῆς ἐνέργειαν κατ' ἀρετὴν' εἶναι ταύτην ἀποφηνάμενος· καὶ προσθεὶς 'ἐν βίῳ τελείῳ', καὶ τοῦτο μάλα σοφῶς διὰ τὸ τρεπτὸν ἡμῶν καὶ εὐμετάπτωτον τῆς φύσεως, cf. Aristot. Eth. Nic. I 6. 1097b 25 sq. (de bono humano verba faciens cum alia tum haec dicit) τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίγνεται κατ' ἀρετήν ... ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ, sed quod ibid. I 9 1099a 31 addit φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη (sc. ἡ εὐδαιμονία) καθάπερ εἴπομεν, noster vituperat l. c. his verbis: ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἔτι μεγαλοπρεπῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ταπεινῶς, ὅτι καὶ τὴν ἔξωθεν εὐετηρίαν προστίθησιν.

Quod contendi aliter theologum in epistulis privatis atque orationibus publicis de philosophis iudicare, locis allatis confirmari concedes.

---

[1]) Quorum locorum notitiam Foerstero debeo.

[2]) Sententia Homerica (Il. A 249); cf. Cic. Cat. mai. c. 10.

[3]) Aristotelis epistulas ab Olympiano reposcit epist. 234 (p. 378 M.).

B) De Gregorii philosophia.

Quibus expositis ad Gregorii **philosophiam describendam** venimus, simodo in ordinem redigere licet quae sparsim inveniuntur. Qua in re a definitione σοφίας, quam cum Stoicis (cf. Aetii plac. prooem. 2 Dox. 273 Diels) ἐπιστήμην θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων esse dicit or. 30,20 (554), cf. or. 2,50 (37), proficiscendum non est. Nam etsi or. 27,10 (495) legitur, quibus de rebus philosophandum sit, scilicet περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων etc., tamen nusquam re vera philosophatur. Sed si τὰ θεῖα et τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ita interpretamur, ut rationem inter res divinas et animum humanum intercedentem intellegamus, Platonicum eum esse comprobabimus.

I) Primum autem non dedignabimur colligere, quae occurrunt placita philosophorum sparsa, quamvis pauca sint, nonnullas definitiones, voces philosophicas, locos communes.

Definitur aeternitas διάστημα . . . τὸ μὴ κινήσει τινὶ μηδὲ ἡλίου φορᾷ μεριζόμενον καὶ μετρούμενον, ὅπερ ὁ χρόνος or. 29,3 (524), cf. or. 38,8 (667), itaque χρόνος κινήσει et ἡλίου φορᾷ . . . μετρούμενος est, cf. carm. mor. XXXIV v. 15 (p. 947 M.) χρόνος δὲ μέτρον ἡλίου κινήσεως, de qua definitione Platonica vid. [Plat.] defin. p. 411 B χρόνος ἡλίου κίνησις, μέτρον φορᾶς et posteriorum locos apud Diles. Doxogr. Ind. s. v. χρόνος.

Virtutem ut ἕξιν definit carm. mor. XXXIV v. 49 (p. 949 M.) cum Aristotele (cf. Eth. Nic. II 4. 1105 b 19)

Locutio Aristotelica etiam occurrit or. 29,12 (532) τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν ἀντίκειται ἀλλήλοις, ὡς ἕξις καὶ στέρησις, 'quae qualitates unum e quattuor generibus τῶν ἀντιθέσεων' sunt (Bonitz Ind. s. v.); or. 9,2 (235) κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην τε καὶ ποιότητα. Definitio pulchritudinis or. 22,14 (423) (sc. corporis) 'μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα εὐαρμοστίαν καὶ συμμετρίαν' persimilis est Plotini enn. I 6,1, (qui addit λέγεται μὲν δὴ παρὰ πάντων) συμμετρία τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα, cf. Creuzer. ad Plot. de pulchrit. p. 144 sqq., ubi philosophorum de pulchritudine definitiones compositae sunt.

Addam nonnullas voces philosophorum proprias: καταλήψεις e. gr. or. 28,21 (511), cf. Diocl. Magn. apud Diog. L. VII 49, Sext. Math. VII 151, quas Cicero Acad. II 145 'comprehensiones' vocat. —

προαιρέσεις cf. or. 27,8 (493), de qua notione vid. Bonitz Ind. Aristot. s. v. —

κατορθοῦντες, opponuntur οἱ ἁμαρτάνοντες or. 43,64 (819), Stoicorum notio, cf. Epictet. III p. 370 Schweigh. s. v., or. 2,22 (23) contraponuntur πενίαι — πλοῦτοι, δόξαι — ἀδοξίαι etc., deinde legimus: καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύσιν ... τῇ χρήσει καὶ τῇ προαιρέσει τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον ἢ τὸ χεῖρον λαμβάνει, de quibus mediis Stoicorum cf. Diog. L. VII 101. 102.

Sed haec magis dictionis philosophicae exempla sunt. Sequuntur Cynicorum loci communes, quos Asmus l. c. omisit. Or. 27,9 (494) et carm. mor. I v. 433 sq. (p. 555 M.) artes dialecticae comparantur cum aranearum telis (ἀραχνείοις ὑφάσμασι), de qua Cynicorum comparatione cf. Weber, de Dione Chrysostomo Cynicorum sectatore p. 185.

Non minus Cynicis placuisse constat quod legimus epist. 178 (p. 293 M.), τὰ τῆς μεγάλης ταύτης σκηνῆς παίγνια, cf. or. 23,6 (429) 26,11 (479) carm. de se ipso LXXXVI v. 3 (p. 1433 M.), quamquam haec comparatio mundi cum theatro etiam apud alios occurrit, cf. praeter locos apud P. Wendland. Quaest. Mus. p. 14. etiam Cic. de fin. I 15 (Epicuri sectatorem), Plot. III 2,15.

Philosophi cum medico comparationem nusquam uberius tractatam quam a nostro or. 2,16 sq. (20) iam observarit Norden l. c. p. 397.

II) Iam accedamus ad eius
de mundo doctrinam.

Quoniam christiano placet mundum a deo ἐξ οὐκ ὄντων esse fabricatum, non mirum est, quod falsae opiniones sc. materiam (ὕλην) et formas (εἴδεα) aeternas esse impugnantur carm. de mundo v. 2 sqq. (p. 415 M.), ubi Ἑλλήνων πινυτοί, quorum δόξας ψευδομένας carpit, Aristoteles et Plato eorumque sectatores sunt. Quamquam Platonis et Platonicorum quantum valeat doctrina, ex eo cognosci potest, quod discernuntur duo mundi, alter qui oculis, alter qui mente percipiatur[1]: τὰ φαινόμενα et νοούμενα (saepissime). Cum iisdem philosophis mundus ille instabilis et fluxus, hic firmus[2] statuitur, τῶν δύο κόσμων τοῦ τε παρόντος καὶ οὐχ ἑστῶτος καὶ τοῦ νοουμένου καὶ μένοντος or. 18,3 (331), cf. or. 2,74 (48) 7,19 (211) saepius, quin etiam hunc nostrum mundum, in quo versamur, verbis, quae Heracliti sententiam omnia fluere sapiunt, describit, quod idem Platonis et eius sectatorum proprium est, cf. Aristotelem, qui Platonem Heracliteorum dogma ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης recepisse testis est (Met. I 6. 987a 32.), Plotin. enn. II 1,3, ubi eadem (Heracliti et Platonis) sententia repetitur. Idem Stoicis de mundi fragilitate placuisse Plutarchus comm. not. 44,3 dicit: καὶ τὸ μὲν ἀεὶ ῥεῖ καὶ φέρεται etc. Quibuscum comparare licet nostri locum or. 18,42 (361), quo opponuntur res divinae et humanae: παρ' ἐκείνοις (sc. τοῖς θείοις) τὸ ἄτρεπτον

---

[1]) Platonis et Platonicorum αἰσθητός, ὁρατός (sc. κόσμος) et νοητός.

[2]) Platonis loci Tim. 28 B 31 B 37 E sqq Rep. VI 508 D Symp. 211 A sqq. Phaed. 78 D alii.

καὶ ἀθάνατον αὐτοῦ τε τοῦ εἶναι καὶ τῶν ὅσα τοῦ εἶναι· τὰ δὲ ἡμέτερα ... ῥεῖ τε καὶ φθείρεται, καὶ ἄλλην ἄλλοτε λαμβάνει μεταβολήν.

Hoc loco moneo Gregorium etiam Heracliti imaginem illam celeberrimam sc. bis nos idem flumen non ingredi frg. 41 Byw., 12 et 91 Diels imitari Carm. mor. XIV (p. 757 M.), quod iam vidit Norden l. c. p. 386.

ἔμπεδον οὐδέν· ἔγωγε ῥόος θολεροῦ ποταμοῖο
αἰὲν ἐπερχόμενος ἑσταὸς οὐδὲν ἔχων.
οὔτε δίς, ὃν προπάροιθε, ῥόον ποταμοῖο περήσεις
ἔμπαλιν, οὔτε βροτὸν ὄψεαι, ὃν τὸ πάρος.

Sed non iam Platonis de mundo sententiam secutus noster, cum inter deum et mundum, qui cerni potest, angelos interponat, seriem rerum ac descensum fingit. Deum primum lumen, angelos secunda lumina, deo propiores quam homines statuere solet, cf. or. 44,3 (836) 40,5 (693), carm. de mundo v. 87 sqq. (p. 422). Certe a deo usque ad res sub adspectum cadentes omnia in deteriorem statum recedunt, cf. praeter locos, quos dixi, or. 38,10 (668) = 45,6 οἰκεῖον ... θεότητος αἱ νοεραὶ φύσεις (angeli) ... ξένον δὲ παντάπασιν ὅσαι ὑπὸ τὴν αἴσθησιν, καὶ τούτων αὐτῶν ἔτι πορρωτέρω ὅσαι παντελῶς ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι [1]), ubi seriem continuatam et res inanimas amplectentem vides. Satis constat talem rerum descensum praeter Aristotelem et Neopythagoreos imprimis Platonicos recentiores docuisse (cf. Zeller. hist. philos. Gr. II_2^3 463 sqq. III_2^3 p. 134, p. 504,1).

III) De deo.

1) Quamquam in rerum bipartitione Platonis auctoritatem apud Gregorium non negabis, tamen in doctrina de deo et Platonem sequitur et eius sententias

[1]) Sed utroque loco iam satis aut nimis rhetor philosophatus esse sibi videtur, nam quasi se colligens pergit: ἀλλὰ τί τούτων ἡμῖν; ... κέντει τὸν πῶλον περὶ τὴν νύσσαν. Τὰ τῆς ἑορτῆς ἡμῖν φιλοσόφει .., nam diem festum utraque oratione celebrat.

repudiat. Iam quod ille dicit deum sive mundum intelligibilem[1]) mente sola (cf. Tim. 28 A 52 A, Remp. VII 532 A αὐτῇ νοήσει) percipi posse, thelogo nostro pro opinione deo nihil altius, nihil sublimius cogitari posse, non placet. Quamobrem Platonis locum, quem antea dixi[2]), Tim. 28 C τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν, ita non de deo valere vult, ut dicendum esse confirmet or. 28,4 (498): φράσαι μὲν ἀδύνατον, ... νοῆσαι δὲ ἀδυνατώτερον vel ut ipse docere solet, cf. or. 40,5 (693) (φῶς) ... ἄρρητον οὔτε νῷ καταληπτόν, οὔτε λόγῳ ῥητὸν, or. 30,17 (552) τὸ θεῖον ἀκατονόμαστον ... , οὔτε οὐσίαν θεοῦ παντελῶς ἢ νοῦς ἐχώρησεν ἢ φωνὴ περιέλαβεν. Unde apparet eum cum iis philosophis consentire, qui τὸ ὄν omnino neque mente comprehendi (ἀκατάληπτον, ἐπέκεινα νοήσεως etc.) neque dici posse (ἄρρητον) contendunt i. e. cum Philone et Platonicis, de quorum opinionibus cf. Philon. quis rer. div. her. p. 497 Mang. 170 p. 39,13 Wdl. (ἄρρητον γὰρ τὸ ὄν), de mut. nom. p. 579 M. 7 p. 157,8 Wendl., 10 p. 158,2, 14 p. 159,4; qu. sit deus imm. 62 p. 70,16 Wdl. p. 282 Mang. (ὁ δ'ἄρα οὐδὲ τῷ νῷ καταληπτός), Plotin. enn. III 9,3 V 3,13 (διὸ ἄρρητον τῇ ἀληθείᾳ) V 5,6 VI 8,8 V 4,1 saepius; praeterea Poemandr. 4,8, posterioris aetatis Damascium de princip. 2 p. 5 Kopp., Procl. Plat. theol. III 7 p. 131 P. Admodum aptus ad cognoscendum hac in re iam ante Gregorium christianos philosophos et ethnicos non dissensisse est locus hic: Celso dicenti: οὐδὲ λόγῳ ἐφικτός (deus) Origenes (contra Cels. VI 65) concedit: καὶ ἡμεῖς φήσομεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐφικτὸς τῷ λόγῳ ὁ θεός, et ad illius οὐκ ὀνομαστός respondet: ... ἀληθές ἐστι τὸ λεγόμενον.

2) Sed quoniam deus neque percipi neque dici ullo modo potest, quid omnino de eo pronuntiemus? Id

---

[1]) Cuius vocis Seneca auctor est (Eucken, Gesch. der philos. Terminologie im Umriss Lps. 1879 p. 53).

[2]) p. 12.

quaerentem iidem philosophi, quos memoravi, i. e. Philo et Platonici docent non quid sit deus, sed tantum quid non sit, effari nos posse. De Philone cf. Zeller. III_2^3 354, de Plotino enn. V 3,14 καὶ γὰρ λέγομεν, ὃ μή ἐστιν· ὃ δὲ ἔστιν, οὐ λέγομεν; VI 8,11 ἐν ἀφαιρέσει πάντα τὰ περὶ τούτου λεγόμενα.

Ita etiam noster, ut omnes qualitates a deo amoveat, non tam dei naturam definire quam negationibus circumscribere in animo habet, cum deus appellatur:

ἄποιος or. 41,9 (738), primum a Stoicis de materia (cf. Diog. L. VII 134), a Philone de deo dictum leg. alleg. I 36 p. 70,10 Cohn. p. 50 Mang., cf. ibid. 51 p. 73,24 Cohn. p. 53 Mang. —

ἄποσος ibid., cf. or. 23,11 (432), quod Plotinus enn. II 4,9 (de natura corporis experti), IV 7,5 (de anima) praebet, cf. enn. VI 9,3 τοῦ ἑνὸς φύσις ... οὔτε ποιὸν οὔτε ποσόν. —

ἀνείδεος ibid., cf. Plotin. (de deo) I 2,2 I 8,3 V 5,6 VI 7,17 saepius.

Eodem spectant aliae negationes, quibus iam veteres physici τὸ ὄν, Xenophanes deum, Anaxagoras νοῦν, Plato, Aristoteles, Stoici, Philo, Pythagorei recentiores, Plutarchus, Plotinus, Porphyrius, alii dei naturam determinare studebant, nimirum ἀσώματος, ἀόρατος, ἄπειρον, ἀόριστον, ἀναφές, ἄχρονον, ἀγέννητον, ἄφθαρτον, ἄναρχον, ἀναλλοίωτον sive a philosopho sive a rhetore Gregorio pronuntiatae, cf. or. 28,7 sqq. (500), ibid. 9 (501) 6,22 (194) passim.

Quintam materiam, quae dicitur deum esse negat or. 28,8 (501), ὥς τισιν ἔδοξεν addit, de quibus vid. Doxogr. p. 823 Diels. s. v. σῶμα (πέμπτον). Krische, Forschungen p. 306.

3) Cave autem credas deum omnino non esse, deus φύσις ἄληπτός τε καὶ ἀπερίληπτος· λέγω δὲ οὐχ ὅτι ἔστιν, ἀλλ' ἢ τίς ἐστιν or. 28,5 (499), immo dei proprium est τὸ ὄν, or. 30,18 (553) τὸ ὂν ἴδιον ὄντως θεοῦ.

Satis notum est Platonis et eius sectatorum significatio dei τὸ ὄντως ὄν. Similiter ac noster Philo de somn. I 230 p. 254,7 Wdl. p. 655 Mang. docet: λέγεσθαι γὰρ οὐ πέφυκεν, ἀλλὰ μόνον εἶναι τὸ ὄν et quod deus sit imm. 62 p. 70,16 Wendl. p. 282 Mang. ὁ δ' ἄρα οὐδὲ τῷ νῷ καταληπτὸς ὅτι μὴ κατὰ τὸ εἶναι μόνον· ὕπαρξις γὰρ ἔσθ' ἣν καταλαμβάνομεν αὐτοῦ, τῶν δέ γε χωρὶς ὑπάρξεως οὐδέν.

Sed quamvis constet deum esse, ut in eius naturam mente penetremus, nullo modo fieri potest, etiamsi quam maxime operam damus. Legimus or. 28,13 (505), quibus rationibus noster nitatur ad deum comprehendendum. Postquam frustra variis et diversis nominibus deo inditis nos laborare dixit, ita pergit: ἢ δεῖ τούτων ἀποστάντας ἡμᾶς, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θεῖον (Platonica dictio[1]) ἰδεῖν, ὡς οἷόν τε, μερικήν τινα φαντασίαν ἐκ τῶν εἰκασμάτων συλλεγομένους; Τίς οὖν ἡ μηχανὴ ἐκ τούτων τε καὶ μὴ ταῦτα; Ἢ πῶς ταῦτα πάντα καὶ τελείως ἕκαστον, τὸ ἓν τῇ φύσει ἀσύνθετον καὶ ἀνείκαστον; Οὕτω κάμνει ἐκβῆναι τὰ σωματικὰ ὁ ἡμέτερος νοῦς καὶ γυμνοῖς ὁμιλῆσαι τοῖς ἀσωμάτοις, ἕως σκοπεῖ μετὰ τῆς ἰδίας ἀσθενείας τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Ἐπεὶ ἐφίεται μὲν πᾶσα λογικὴ φύσις θεοῦ καὶ τῆς πρώτης αἰτίας· καταλαβεῖν δὲ ἀδυνατεῖ δι' ἃς εἶπον αἰτίας. Κάμνουσα δὲ τῷ πόθῳ καὶ οἷον σφαδάζουσα καὶ τὴν ζημίαν οὐ φέρουσα, δεύτερον ποιεῖται πλοῦν (proverbium Platonicum v. Phaed. 99 D, cf. Wyttenbach.[2]) ad hunc locum p. 257) ... διὰ κάλλους τῶν ὁρωμένων καὶ τῆς εὐταξίας θεὸν γνωρίσαι καὶ ὁδηγῷ τῇ ὄψει τῶν ὑπὲρ τὴν ὄψιν χρήσασθαι ...

Similiter Plotinus quaerens enn. VI 9,3 τί ἂν οὖν εἴη τὸ ἕν; καὶ τίνα φύσιν ἔχον; ἢ οὐδὲν θαυμαστὸν, inquit, μὴ ῥᾴδιον εἰπεῖν εἶναι, ὅπου μηδὲ τὸ ὂν ῥᾴδιον, μηδὲ τὸ εἶδος· ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν γνῶσις εἴδεσιν ἐπερειδομένη. Ὅσῳ δ' ἂν εἰς ἀνείδεον ἡ ψυχὴ ἴῃ, ἐξαδυνατοῦσα περιλαβεῖν τῷ μὴ ὁρίζεσθαι καὶ οἷον τυποῦσθαι, ὑπὸ ποικίλου τοῦ τυποῦντος, ἐξολισθάνει καὶ φοβεῖται, μὴ οὐδὲν ἔχῃ. Διὸ κάμνει ἐν τοῖς τοιούτοις, καὶ ἀσμένη καταβαίνει πολλάκις ἀποπίπτουσα ἀπὸ πάντων, μέχρις ἂν

[1]) Cf. Conviv. 211 B et saepius.

[2]) Platonis Phaedo Lps. 1825.

εἰς αἰσθητὸν ἥκοι, ἐν στερεῷ ὥσπερ ἀναπαυομένη etc., sed Plotini ratio dei comprehendendi, quae sequitur sc. ἐπαναγαγεῖν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐσχάτων ὄντων, κακίας τε πάσης ἀπηλλαγμένον εἶναι etc., etsi a nostro l. c. non commendatur, tamen postea occurret.

Nihilosecius nostri δεύτερος πλοῦς nihil aliud est quam argumentum a philosophis usitatissimum, nimirum deum cognosci ex natura adspecta, quod inde a Socrate (Xen. Mem. IV 3,14 I 4,4 sqq.) apud Platonem (cf. legg. X 893 sqq. XII 967 Phileb. 30 saepius), Aristotelem (Sext. Math. III 27), imprimis Stoicos invenies (cf. Philon. leg. alleg. III 97—100 p. 134,26 Cohn. p. 107 Mang.; Ciceron. de nat. deor. II 37, de div. II 72, Tuscul. I 13; Plutarch. plac. philos. I 6 p. 879 D; Origen. de princip. I 1,6, alios).

Cuius argumenti plura exempla apud theologum legimus velut or. 6,14 (188), 28,6 (499), ibid. c. 16 (508), alias. Quin etiam or. 28,16 (508) auctoritatem philosophi cuiusdam appellat: Τί γὰρ τὸ τάξαν τὰ οὐράνιά τε καὶ τὰ ἐπίγεια, ὅσα τε δι' ἀέρος καὶ ὅσα καθ' ὕδατος . . . ; Τίς ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισεν; etc. Ἐπαινῶ γὰρ τὸν εἰρηκότα, κἂν ἀλλότριος ᾖ. Τί τὸ ταῦτα κεκινηκὸς καὶ ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; etc. (A. Jahnius in adnot. ad Eliae Cret. schol. ad locum p. 779,2 Gregorium Platonem respexisse in Timaeo p. 35 A et similia de legg. X p. 897 C de anima mundi legi dicit).

Cf. or. 28,6 (499), ubi docet: καὶ ὄψις διδάσκαλος καὶ ὁ φυσικὸς νόμος sc. deum esse . . . ὁ δὲ (νόμος) διὰ τῶν ὁρωμένων καὶ τεταγμένων τὸν ἀρχηγὸν τούτου συλλογιζόμενος . . etc. Sequitur Platonica imago:

Greg. (l. c.)	Plat. Phaed. 73 D
οὐδὲ γὰρ κιθάραν τις ὁρῶν κάλλιστα ἠσκημένην . . . ἢ τῆς κιθαρῳδίας αὐτῆς ἀκούων, ἄλλο τι ἢ τὸν τῆς κιθάρας δημιουργὸν καὶ τὸν κιθαρῳδὸν ἐννοήσει καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναδραμεῖται τῇ διανοίᾳ, κἂν ἀγνοῶν τύχῃ ταῖς ὄψεσιν;	Οὐκοῦν οἶσθα, ὅτι οἱ ἐρασταί, ὅταν ἴδωσι λύραν, πάσχουσι τοῦτο. ἔγνωσάν τε τὴν λύραν καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ἔλαβον τὸ εἶδος τοῦ παιδός, οὗ ἦν ἡ λύρα;

de quo loco ab aliis praeter Gregorium celebrato cf. Wyttenbach. adnot. p. 186. De Stoicorum argumento esse opificem concludi posse ex opere arte perfecto dicentium cf. P. Wendland, Philos Schrift über die Vorsehung, Berl. 1902 p. 14.

4) Deum igitur esse certa theologi opinio est et, si voce opus est ad dei naturam significandam, optime appellatur ὁ ὤν. Or. 30,18 (552) ὁ μὲν ὢν (καὶ ὁ θεὸς) μᾶλλον τῆς οὐσίας ὀνόματα καὶ τούτων μᾶλλον ὁ ὤν. Cuius vocis a patribus eccl. deo attributae Philo auctor est, qui suam dei opinionem ex Scriptura sacra ducere adamat, cf. quod det. pot. insid. 160 p. 294,18 Cohn. p. 222 Mang. τῶν γὰρ ἀρετῶν ἡ μὲν θεοῦ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι κατὰ τὸ εἶναι συνεστῶσα, ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς μόνος ἐν τῷ εἶναι ὑφέστηκεν· οὗ χάριν ἀναγκαίως ἐρεῖ περὶ αὐτοῦ· „ἐγώ εἰμι ὁ ὤν“ (Exod. 3,14), ὡς τῶν μετ' αὐτὸν οὐκ ὄντων κατὰ τὸ εἶναι, δόξῃ δὲ μόνον ὑφεστάναι νομιζομένων, idem de somn. I 231 p. 254,8 Wdl. p. 655 Mang. μαρτυρεῖ δὲ (sc. εἶναι τὸ ὄν) καὶ τὸ θεσπισθὲν λόγιον τῷ πυνθανομένῳ, εἰ ἔστιν ὄνομα αὐτῷ, ὅτι „ἐγώ εἰμι ὁ ὤν“. Quam interpretationem inter alios Origenes sequitur de orat. 24: ἓν ἐστιν ἀεὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ὄνομα, τὸ ὢν ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον, in Johann. II 7: εἶπε γὰρ κύριος πρὸς Μωϋσῆν Ὁ ὢν τοῦτό μοί ἐστι τὸ ὄνομα, noster autem nescio quo pacto repudiat, cum l. c. pergit: non quod deus Mosi quaerenti, quo nomine appellari se velit, responderit ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με, sed quod eam vocem aptiorem ducat (sc. quam ‘θεός’ [1]). At or. 45,3 (847) = or. 38,7 loco illo Scripturae nititur, cum dicit: θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί ... ὁ ὢν ἀεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει, τῷ Μωϋσεῖ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Sed utut res se habet, hoc idem censet Plotinus, cum

---

[1]) Ad etymologiam vocis θεός sive a θέειν sive ab αἴθειν, quas Greg. profert (l. c.), cf. praeter Plat. Cratyl. 397 D locos in Suiceri thes. eccl. s. v. θεός.

dicit enn. V 3,13: πάντα ἄρα ἀφελὼν καὶ οὐδὲν περὶ αὐτοῦ εἰπὼν οὐδέ τι ψευσάμενος ὡς ἔστι παρ' αὐτῷ, εἴασε τὸ ἔστιν, nihil de deo pronuntiari potest quam eum esse, quod etiam significatione Platonicorum pervulgata τὸ ὄν, ὄντως ὄν — eandem Philo saepissime adhibet — exprimitur.

5) Ubi autem deus cogitandus sit, non perspicue explicatur, nam deus et οὐσία est et ὑπὲρ τὴν οὐσίαν vel (cum Platone) ἐπέκεινα οὐσίας ponitur, cf. or. 6,12 (187), carm. mor. XXXIV, v. 1 (p. 945 M.), carm. dogm. XXIX, v. 1 (p. 507 M.), quocum conferas Plat. Remp. VI 509 B οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος, quod alii repetiverunt velut Origen. contr. Cels: VII 38 VI 64, Plotin. I 7,1 (deus) ἐπέκεινα οὐσίας, V 4,1, saepissime.

At cum Stoicis omnia pervadens et implens fingitur or. 28,8 (500): τὸ διὰ πάντων διήκειν καὶ πληροῦν τὰ πάντα, or. 31,29 (575) πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον ... διὰ πάντων χωροῦν (de spiritu sancto), de quibus locutionibus cf. Aet. plac. I 7,33 (Dox. 305) οἱ Στωϊκοὶ (deum) ἀποφαίνονται . . . πνεῦμα μὲν διῆκον δι' ὅλου τοῦ κόσμου, τὰς δὲ προσηγορίας μεταλαμβάνον διὰ τὰς τῆς ὕλης δι' ἧς κεχώρηκε παραλλάξεις. Philo quaest. in Exod. II 68 (Ancher.). (Dei verbum) ... nihil omnino in natura relinquit vacuum omnia implens. Cic. de nat. deor. I 15,39 II 7,19 saepius. Senec. de benef. IV 7,1. Plut. comm. not. 49 p. 1085 C, def. orac. 28 p. 425 E, Stoic. rep. 9 p. 1035 C. Marc. Anton. V 32. Clem. Alex. str. V p. 591 A Pott. οἱ μὲν (Στωϊκοὶ) διήκειν διὰ πάσης τῆς οὐσίας θεόν φασιν, Origen. contr. Cels. VI 71. Diog. VII 138; plura collegit Cl. Bäumker, d. Problem der Materie in d. gr. Philos. (Münst. 1890) p. 335,1; ceterum vid. M. Heinze, d. Lehre v. Logos (Oldenb. 1872) p. 94,3. 192.

6) Eandem eligendi et confundendi non tam philosophi quam rhetoris rationem, qui cumulat notiones hinc vel illinc depromptas ad orationem exornandam, in significationibus deo maximo tribuendis videbimus. Unde

singulae sint decerptae, vix dici poterit. Quarum eas tantum proferam, quas certorum philosophorum proprias agnosces. Ne locis multis afferendis sim longus, eum qui inquirenti mihi forte occurrit praebebo. Deus appellatur:

καθαρώτατος νοῦς or. 18,4 (332), forma superlativa Anaxagoreae νοῦς καθαρός (Eucken l. c. p. 14) —

αὐτοαγαθόν or. 41,9 (738), Aristotelica forma (v. Bonitz. Ind. Aristot. s. v.) — Plato αὐτὸ ἀγαθὸν (cf. Remp. VI 507 B Crat. 439 D) scribere solet — repetita a posteris velut a Numenio frg. XXV et XXXIV Theding., Plotino enn. I 8,13 VI 6,10, Origene de princ. I 5 p. 5 Redep., aliis —

αὐτὸ τὸ καλόν or. 4,60 (104), cf. Platonis locos, quos supra dixi, Remp. VI 507 B Crat. 439 D (αὐτὸ καλόν), Philon. de opif. m. p. 2 Mang. 9 p. 3,1 Cohn. (αὐτὸ τὸ καλόν), Plotin. enn. I 6,7 (αὐτὸ τὸ καλόν). Dei pulchritudo a Gregorio omnino non raro celebratur velut or. 2,76 (49) ὃς (deus) καλόν ἐστιν ἅπαν καὶ ἄνω παντὸς καλοῦ, 6,12 (187) ὅτι κάλλιστον μὲν τῶν ὄντων ... θεός, or. 7,17 (209) πηγὴ τοῦ καλοῦ, quam proprietatem Plato et Platonici, quantum deo vel uni vel bono vindicare studeant, satis constat, maxime omnium Plotinus, cuius egregium librum illum sextum enneadis primae perlegere quem christianum philosophum non invaret? —

βασιλεὺς τῶν ὅλων or. 2,61 (43), or. 7,17 (209) μέγας βασιλεύς, Carm. dogm. XXXI v. 10 (p. 511 M.), sive vocem Platone auctore (epist. II 312 E, cf. Phileb. 28 C 30 D) saepius a philosophis adhibitam (cf. Zeller III_2^3 p. 461,4) ut a Philone de opif. m. p. 16 Mang. 71 p. 24,5 Cohn. (τὸν μέγαν βασιλέα), de decal. 41 p. 278,1 Cohn. p. 187 Mang. (cf. etiam Wendlandum, Philos Schrift über die Vorsehung p. 51,2), a Plotino enn. II 9,9 I 8,2 cf. V 5,3, a Numenio frg. XXVII Theding., sive in Scriptura sacra usitatissimam agnoscis. —

ἀρχέτυπον or. 24,15 (447) 28,17 (508), imprimis a Plotino de deo dictum, cf. enn. III 8,10 V 8,12 VI 2,7 VI 4,10 VI 7,15 —

πρώτη οὐσία or. 28,31 (521), notio Aristotelica, cf. Bonitz, Ind. Arist. s. v., neque minus

τὸ ἀεὶ κινοῦν ... καὶ μὴ κινούμενον or. 28,30 (520), quod Aristotelis πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον (cf. Met. XII 7. 1072ᵃ 23 Phys. VIII 6. 258ᵇ 10) sapit —

ἁπλῆ φύσις or. 38,7 (667), quod primum apud Philonem leg. alleg. I p. 66 Mang. II 2 p. 90,10 Cohn., quantum scio, (de deo) occurrit.

7) Imprimis cum Platone dei bonitatem et ἀφθονίαν theologus celebrat, illa adductum deum esse ad creandum censet or. 38,9 (668) = or. 45,5

Ἐπεὶ δ'οὐκ ἤρκει τῇ ἀγαθότητι τοῦτο τὸ κινεῖσθαι μόνον τῇ ἑαυτῆς θεωρίᾳ (contra Aristotelis deum sui contemplatione beatum esse sententiam, cf. Met. XII 7. 1072ᵇ 15 sqq), ἀλλ' ἔδει χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁδεῦσαι, ὡς πλείονα εἶναι τὰ εὐεργετούμενα — τοῦτο γὰρ τῆς ἄκρας ἦν ἀγαθότητος — πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις etc.

Deum mente humana percipi non posse non ʽδιὰ φθόνον' fieri confirmat or. 28,11 (503), μακρὰν γάρ, inquit, τῆς θείας φύσεως φθόνος, τῆς ... μόνης ἀγαθῆς ...

Plato Tim. 29 E λέγωμεν δὴ δι' ἥν τινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδε ὁ ξυνιστὰς ξυνέστησεν. ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος. τούτου δὲ ἐκτὸς ὢν πάντα ὅτι μάλιστα γενέσθαι ἐβουλήθη παραπλήσια ἑαυτῷ. Phaedr. 247 A φθόνος γὰρ ἔξω θείου χοροῦ ἵσταται.

Cf. Aristotel. Met. I 2. 983a 1 ἀλλ' οὔτε τὸ θεῖον φθονερὸν ἐνδέχεται εἶναι, ibidem poetas, qui πολλὰ ψεύδονται, dis invidiam vindicasse legimus.

Philo de opif. m. 21 p. 6,13 Cohn. p. 5 Mang. εἰ γάρ τις ἐθελήσειε τὴν αἰτίαν ἧς ἕνεκα τόδε τὸ πᾶν ἐδημιουργεῖτο, διερευνᾶσθαι, δοκεῖ μοι μὴ διαμαρτεῖν σκοποῦ φάμενος, ὅπερ καὶ τῶν ἀρχαίων εἶπέ τις (sc. Plato Tim. l. c.) ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα καὶ ποιητήν. οὗ χάριν τῆς ἀρίστης αὐτοῦ φύσεως

οὐκ ἐφθόνησεν, cf. de nom. mut. 46 p. 165,2 Wendl. p. 585 Mang., de cherub. p. 162 Mang. 127 p. 200,8 Cohn. εὑρήσεις ... τῆς δὲ κατασκευῆς αἰτίαν τὴν ἀγαθότητα τοῦ δημιουργοῦ, de migr. Abr. 182 p. 303,31 Wendl. p. 464 Mang. δύναμιν δ' αὐτοῦ, καθ' ἣν ἔθηκε ... τὰ ὅλα. αὕτη δὲ κυρίως ἐστὶν ἀγαθότης, φθόνον ... ἀπεληλακυῖα ἀφ' ἑαυτῆς.

Origen. de princ. II 6 p. 219 Redep.: nullam habuit aliam causam creandi (deus) nisi propter se ipsum id est bonitatem suam, cf. In Joh. II 7 (65).

Plotin. enn. IV 8,6 τοῦ πᾶσι τὸ ἀγαθόν, καθ' ὅσον δύναται, ἕκαστον χορηγοῦντος. VI 8,15.

Contra Judaeorum sectae theologus christianus opprobrio vertit, quod φθόνον attribuat τῇ θείᾳ φύσει or. 2,37 (30).

8) Cum deus bonus sit, Gregorius negat Platonem secutus deum causam esse malorum, et quod ille de virtute docet (Rep. X 617 E) nimirum eius esse qui eligat, de malo repetit:

or. 4,47 (98) ἀναίτιον γὰρ παντάπασι κακῶν τὸ θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνον· καὶ τοῦ προελομένου τὰ τῆς κακίας·

Plat. Rep. II 379 B οὐκ ἄρα πάντων γε αἴτιον τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τῶν μὲν εὖ ἐχόντων αἴτιον, τῶν δὲ κακῶν ἀναίτιον, cf. Tim. 42 D, Rep. X 617 E αἰτία ἑλομένου (sc. virtus), θεὸς ἀναίτιος.

Quam sententiam a posteris saepissime (cf. Geffcken l. c. pg. 638) usurpatam videmus, (quin etiam mirum in modum inscriptione quadam servatam αἰτία ἑλομένῳ· θεὸς ἀναίτιος I GI S 1196 Kaib. (cf. Dieterich, Nekyia p. 115,1), adde Porphyr. ad Marcell. c. 12 τῶν δὲ κακῶν αἴτιοι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἑλόμενοι, θεὸς δὲ ἀναίτιος, c. 24. κακῶν ἀνθρώπῳ οὐδεὶς θεὸς αἴτιος, ἀλλὰ αὐτὸς ἑαυτῷ ὁ ἑλόμενος·

Hanc hominis eligendi libertatem vel liberum arbitrium or. 37,16 (626) Aristotelica notione προαίρεσις adhibita pronuntiat, τὸ ἐκ προαιρέσεως (bonum laudandum esse), de Aristotele cf. Eth. Nic. III 7. 1113ᵇ 3, III 5. 1113ᵃ 10.

Neque deest forma αὐτεξούσιος ad hominem libero arbitrio praeditum significandum or. 14,5 (275), quam formam cum Stoici (cf. Doxogr. 614,3 571,13 Diels) tum Plotinus eodem sensu praebet enn. I 4,8 IV 3,16 IV 8,7 V 1,1 VI 8,3.

9) Praeter eam quam dixi dei proprietatem eius providentiam multis locis laudibus effert, duobus carminibus (dogm. V et VI) celebrat. Non κινήσει τινὶ ἀτάκτῳ neque ἀκυβερνήτῳ φορᾷ τε καὶ ἀλογίᾳ, ut ἀσόφοις σοφοῖς placeat (cf. Epiphan. adv. haeres. III 2,9,31 (Dox. 592), ubi φορᾷ τινι ἀλόγῳ φέρεσθαι (sc. τὰ κάτωθεν τῆς σελήνης) Aristotelis sententiam esse legimus), sed ratione et ordine τὸ πᾶν moveri dicere solet e. gr. or. 16,5 (302) imagine Platonicae[1] Jovis aurigae persimili adhibita[2]) προνοίας χαλινοῖς ὁδηγούμενον. Cf. Platon. Phaedr. 246 C, Philon. de opif. m. 46 p. 15,5 Cohn. p. 10 Mang., de somn. I 157 p. 238,12 Wdl. p. 644 Mang., Hippolyt. philosoph. 19,7 (Dox. 568) et adnot.

Occurrit etiam Heracliteae vocis οἰακίζειν (frg. 28 Byw. 64 Diels) substantivum οἰακισμός de dei gubernatione dictum carm. mor. XXXIV v. 265 (p. 964 M.) (πρόνοια) οἰακισμός, ᾧ φέρει τὸ πᾶν θεός, cf. ibid. XXV v. 535 (p. 850 M.) φέρει δ' οἴαξιν (deus) ... τὸ πᾶν, cf. carm. dogm. I v. 5 (p. 398 M.) οἴακα παντός.

Imprimis autem Stoicorum notiones recognosces ex his locis: or. 18,20 (343) ὁ πάντα ... οἰκονομῶν[3]) θεός, or. 31,29 (575) (de spiritu sancto) συνέχον[4]), or. 2,35 (29) τῆς τὰ πάντα συνδεούσης τε καὶ διεξαγούσης προνοίας, or. 40,45 (727) πίστευε τὸν σύμπαντα κόσμον ... προνοίᾳ τοῦ ποιήσαντος διοικούμενον, or. 32,7 (584) διακόσμησις ... διακοσμεῖν, quas locutiones, quamquam

---

[1]) Cf. Hom. Il. Θ 18 sqq.
[2]) Cf. carm. de virt. v. 73 (p. 686 M.).
[3]) Iam apud Xen. Mem. IV 3,13.
[4]) Cf. Xen. l. c. et Cyri inst. VIII 7,22.

iam apud Socraticos et Platonem inveniuntur, tamen a Stoicis potissimum usitatas esse notum est (cf. M. Heinze l. c. p. 84,4. 85. 94,3. 192).

Quare Gregorium eos impugnare, qui providentiam esse negent, non mirabimur, cf. carm. dogm. V et VI. Quod quaerit V v. 10 (p. 424 M.)

Τίς δὲ δόμον ποτ' ὄπωπεν, ὃν οὐ χέρες ἐξετέλεσσαν;

Τίς ναῦν ἢ θοὸν ἅρμα; etc. cum Stoicorum argumentis similibus (cf. P. Wendland. l. c. p. 10,1. 23) comparari potest.

IV) Quibus in opinionibus de deo, quod attinet ad λόγον (dei filium), Gregorius iure theologus appellatur, namque quam non philosophi nomine dignus sit, inde apparet, quod uberrimarum de λόγῳ sententiarum, quas philosophi, imprimis Philo excoluerunt, patres eccl. ut Justinus, Clemens alii receperunt, vix vestigia apud nostrum invenies. Nihil enim fere exstat nisi notiones nonnullae.

Carm. dogm. III versu 64 (p. 413 M.)

οὔτε λόγος προϊών τε νόου καὶ ἔνδοθι μίμνων

alludit ad Stoicorum λόγον ἐνδιάθετον et προφορικόν (cf. Philon. Vit. Mos. II 127 p. 230,4 Cohn. II p. 154 Mang.), quem or. 28,13 (505) ἡσυχάζοντα ἐν ἡμῖν et χεόμενον vocat, eum respuens.

Notionum, quarum haec vel illa apud Heraclitum, Platonem, Stoicos, auctorem Sapientiae quae fertur Salomonis, apud Philonem, Paulum, quarti evangelii auctorem, alios, imprimis patres eccl.[1]) occurrit, proferam has passim orationibus et carminibus insertas: λόγος, θεῖος λόγος, δημιουργός, τεχνίτης, ποιητής, κυβερνήτης, μονογενής, ἀπαύγασμα, ἀπόρροια, εἰκών, σφραγίς,

[1]) Cf. H. Laemmer, Clementis Alexandrini de λόγῳ doctrina, Lps. 1855. M. Heinze, Lehre v. Logos, Oldenb. 1872. Anathon Aall, Gesch. der Logosidee in der griech. und christl. Litt., Lpz. 1896. 1899.

χαρακτήρ, ἐκμαγεῖον, σοφία, θεός, ἀρχιερεύς, παράκλητος, μεσίτης, σωτήρ passim, cf. imprimis or. 30.

Etiam minoris momenti est quod de angelis disseri potest, namque noster ipse se nescire fatetur or. 38,9 (668) = 45,5 εἴτε νοερὰ πνεύματα, λειτουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος, εἴτε πῦρ οἷον ἄϋλον καὶ ἀσώματον ... ταῦτα ὑποληπτέον εἶναι. Usitatissima vox Philonis et Platonicorum δυνάμεις saepius invenitur velut or. 38,9 (668) ἀγγελικαὶ καὶ οὐράνιοι δυνάμεις, cf. or. 22,14 (423). Eorum naturam corporis expertem, puram, tenuissimam cogitari videmus ex notionibus his: or. 31,29 (575) πνεύματα νοερὰ, καθαρὰ, λεπτότατα. Quod legimus or. 22,7 (418) παραστάτης ἄγγελος, nobis Stoicorum δαίμονος προστάτου (cf. Marc. Anton. V 27 et III 5) in mentem venit.

V. De hominis natura.

Tertium locum eius catenae rerumque descensus, quem supra memoravimus, homo obtinet. De cuius natura nunc agamus.

1) In carmine περὶ ψυχῆς (p. 446 M.) Gregorius impugnat philosophorum de anima sententias: Non esse eam igneam naturam (v. 7), non aërem (v. 8), non sanguinem (v. 10), non ἁρμονίαν (v. 11)[1], animam mundi non esse v. 32 sqq. neque animas in alia corpora migrare 32 sqq.[2]).

---

[1]) Quod quaerit v. 13 sq. (si esset ἁρμονία sc. anima)

τί δὲ πλεῖον ἀρειοτέροισι κακίστων,
οὓς κρᾶσις ἠὲ κακοὺς τεκτήνατο ἠὲ φερίστους;

de Socratis (in Plat. Phaed. p. 93 B sqq.) argumento Simmiae Philolai discipuli sententiam (animam esse ἁρμονίαν) refutantis commonemur.

[2]) Quod Ludwich, Rhein. Mus. 42 (1887) p. 237 nostrum versibus carm. ad alios VII v. 190 sq. (p. 1566 M.)

αὐτὰρ ἐπεί μιν ἔπηξε, καὶ ἐν σπλάγχνοισι θέωσεν,
ἐκ δ'ἄγαγε προφόωσδε τελειομένοιο χρόνοιο,

Quamquam Nazianzenus in universum ethnicorum sententias, ut vidimus, respuit, tamen non raro sive inscius sive conscius eas sequitur. Quod priusquam demonstrem, paucas praemittam minoris momenti res, quae placita philosophica resipiunt.

Or. 28,22 (513) Vocem et auditum inter se coniuncta fingit διὰ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος πληγῆς, quocum conferas Platonis Tim. 67 B ὅλως μὲν οὖν φωνὴν θῶμεν τὴν δι' ὤτων ὑπ' ἀέρος ... πληγὴν διαδιδομένην, cf. Theophr de sensib. 6 (Dox. 500,14), 85 (Dox. 525,18), Aet. plac. IV 19,1 (Dox. 408a 1b 1).

Platonicam vocis θυμός etymologiam Crat. 419 C θυμός ἀπὸ τῆς θύσεως καὶ ζέσεως τῆς ψυχῆς recipere videtur in ira definienda carm. mor. XXXIV v. 43 (p. 948 M.) θυμὸς μέν ἐστιν ἀθρόος ζέσις φρενός[1]).

Pro bipartitione τῶν ὄντων homo, ὁ μικρὸς οὗτος. κόσμος[2]) or. 28,22 (513), quoad corpus respicitur, ζῷον ὁρατόν, quoad animus, ἀόρατον vocatur or. 2,75 (49).

Empedoclis v. 30 sq. Diels

αὐτὰρ ἐπεὶ μέγα Νεῖκος ἐνὶ μελέεσσιν ἐτρέφθη,
ἐς τιμάς τ' ἀνόρουσε τελειομένοιο χρόνοιο

imitatum esse contendit, ego similitudinem quandam intercedere moneo inter carm. περὶ ψυχῆς v. 39, quo versu illudere iis vult, qui migrare animas in alia corpora doceant (v. 32 οὐ πινυτῶν ὅδε μῦθος), qui

θῆρα, φυτόν, βροτόν, ὄρνιν, ὄφιν, κύνα, ἰχθὺν ἔτευξαν,

et Empedoclis v. 117 Diels

ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε
θάμνος τ' οἰωνός τε καὶ ἔξαλος ἔλλοπος ἰχθύς.

[1]) Quod iam monuit Stoppel l. c. p. 18.

[2]) Parvus mundus homo vocatur a Democrito (cf. Zeller. I_2^5 p. 901,1) — ab Aristotele Phys. VIII, 2. 252b 24 omne animal — a [Pythagora] Phot. bibl. cod. 249 p. 440, a Stoicis (cf. Stein, Psychologie der Stoa I 205 sqq.), a Philone (βραχὺς κόσμος), cf. de plant. N. p. 334 Mang. 28 p. 139,16 Wdl., quis rer. div. her. p. 494 Mang. 155 p. 36,7 Wdl., vita Mos. II 135 p. 231,22 Cohn. p. 155 Mang., de poster. Cain. 58 p. 13,6 Wdl. p. 236 Mang., a Plotino enn. IV, 3,10 V, 1,8, aliis. De homine ut μακρῷ κόσμῳ cf. M. Schubach. l. c. p. 24.

Sed quod quaerit or. 28 l. c. πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον θνητὸν καὶ ἀθάνατον; alio sensu intellegendum est, nam pergit: τὸ μὲν τῇ μεταστάσει, τὸ δὲ τῇ γεννήσει; τὸ μὲν γὰρ ὑπεξῆλθε, τὸ δὲ ἀνεισῆλθε ..., id est singula animalia moriuntur, sed generando fetus procreant, qui in eorum locum succedunt neque genus emori sinunt. Cuius sententiae fontem esse Plat. Conviv. 207 D A. Jahnius l. c. p. 784 Mign. indicavit. Addi possunt Aristotelis loci apud Zeller. II_2^3 p. 511,2, Pythagoreorum recentiorum Ocell. 4,2, [Philolai] apud Stob. Ecl. I 422.

2) Sed si concluderemus hominis naturam esse compositam ex corpore et animo ideoque bipartitam, erraremus. Nam homo non ex duabus, sed tribus e partibus constat, quia animus dividitur in partem rationalem et aliam quam nescio quo pacto accuratius nusquam descriptam invenimus. Atque clare pronuntiatur tribus ex partibus hominem esse coagmentatum carm. dogm. X (contra Apollinarem), qui locus eo maioris momenti putandus est, quia hic contra haereticum vere philosophum christianam doctrinam vates Gregorius pronuntiat, v. 1 sqq. (p. 464 M.)

> .... ἴσμεν ἀνθρώπου φύσιν
> ..... ἐκ τριῶν συγκειμένην,
> ψυχῆς τε καὶ νοῦ καὶ πάχους τοῦ σώματος,

cf. or. 30,21 (555), ubi homo κοινὸν ἐκ σώματος, ψυχῆς, νοῦ nominatur. Quibus locis satis apparere existimo, quod supra contendimus. Quae cum ita sint, ne decipiamur eo, quod praeter hanc divisionem Gregorium etiam λόγον, πνεῦμα [1]) inducentem comprehendimus [2]), cf. or. 29,8 (528) 2,3 (12).

---

[1]) Πνεῦμα non Graecorum philosophorum, sed Iudaeorum doctrinae, maxime Pauli proprium est, quod Freudenthalius mecum communicavit, sed cf. Marc. Anton. II 2 σαρκία, πνευμάτιον, ἡγεμονικόν et XII, 3 σωμάτιον, πνευμάτιον, νοῦς.

[2]) Talem divisionem, quae nostris temporibus 'gnostische Verschachtelung' vocatur (Zielinski, Arch. f. Religionswissensch. VIII (1905) p. 349) Plotinus enn. II 9 (cf. Reitzenstein, Poimandres pg. 306,6) Gnosticis opprobrio vertit.

3) Quam animi divisionem in tres partes Platonis auctoritati attribuendam esse scimus, sed, ut iam monui, accuratiorem uniuscuiusque partis definitionem apud rhetorem nostrum frustra quaerimus. Quantum autem Platonis auctoritas valeat, cognosci potest ex vocibus nonnullis Platonicis.

or. 45,18 (859) τὸ ἐπιθυμητικόν (coercendum esse) legitur, quin etiam carmen condidit theologus κατὰ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς (carm. de se ipso XLVII (p. 1381 M.)), quod accuratius inquirere liceat. Satis constat Platonem animi duas partes τὸ λογιστικόν et ἄλογον distinxisse, quarum alteram fingit esse τὸ θυμοειδές (vel θυμόν) et τὸ ἐπιθυμητικόν. Quarum partium notiones recognoscimus in carmine quod dixi.

Gregorius alloquitur cupiditatem

v. 2. Ἔμπουσα, μαινάς, ποῖ φέρῃ ταῖς ἡδοναῖς;
v. 4. οὐ σωφρονήσεις, οὐ κατεργάσῃ τὸ πῦρ
ἐκκαῖον ἔν σοι τὰς ὀρέξεις τὰς νόθους;

et pergit v. 6 sq.

οὐ ζωπυρήσεις τὸ λογικόν, (i. e. rationem vel Platonis λογιστικόν) . . .

προσλαμβάνουσα σύμμαχον τὸν θυμικόν; (sc. iram, Platonis θυμόν vel θυμοειδές), qui socius etiam τὸ θυμοειδές v. 29 vocatur.

Versibus qui sequuntur Platonis Phaedri p. 246 A B 253 C sqq.[1]) imaginem illam illustrem imitatur. Similitudo quanta sit, ex comparatione elucet.

v. 9. οὐκ οἶδας (sc. ὦ ψυχή), ὡς εἴληχας ἡνιοχεῖν μόνη,
ὥσπερ τρίπωλον ἅρμα τῶν ἐζευγμένων
ἵππων ἀνίσων τυγχανόντων τῇ φύσει;

Phaedr. 246 A ἐοικέτω (ἰδέα ψυχῆς) δὴ ξυμφύτῳ δυνάμει ὑποπτέρου ζεύγους τε καὶ ἡνιόχου . . . καὶ πρῶτον μὲν ἡμῶν ὁ

---

[1]) M. Schubach l. c. Tim. 40 sqq. (Bekk.) male fontem indicavit, id quod Ackermann l. c. p. 65 nescio quomodo repetivit. De hac imagine apud posteros cf. Astium ad. Plat. locum.

ἄρχων ξυνωρίδος ἡνιοχεῖ, εἶτα τῶν ἵππων ὁ μὲν αὐτῷ καλός τε καὶ ἀγαθός..., ὁ δὲ ἐξ ἐναντίων τε καὶ ἐνάντιος.

253 C D ... τριχῇ διειλόμην ψυχὴν ἑκάστην, ἱππομόρφω μὲν δύο τινὲ εἴδη, ἡνιοχικὸν δὲ εἶδος τρίτον etc.

cf. v. 12. εἷς (sc. ἵππος) εὐγενής, ἄτακτος εἷς, ἥμερος δὲ εἷς.

4) Quodsi hominis partem rationalem cum rationis experti (corpore) comparamus quaerentes, utra plus valeat, per se intellegitur τὸ ἡγεμονικόν, quod cum Stoicis vocat[1]), principatum tenere, contra corpus rationis expers φύσει δεύτερον esse or. 2,18 (21). Quo cum corpore animus ut τῷ χείρονι coniunctus est or. 2,17 (20), animus corporis dux est (ibid.), ὅπερ ἐστὶ θεὸς ψυχῇ, τοῦτο ψυχὴ σώματι ... παιδαγωγήσασα[2]) δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπερέτιν ὕλην.'

5) Sed animus non modo pars corpore melior, verum etiam pars divina est. Or. 2,17 (20) ἐκ θεοῦ καὶ θείαν (ψυχήν), nobis aliquid θείας ἀπορροίας[3]) inesse or. 2,91 (54) cum Stoicis theologus noster docet. Uno loco animam et mentem discernit vel potius in dubium vocat, utra sit divina, carm. de virt. v. 59 sqq. (p. 685 M.)

θεία τις μεταρροὴ (ψυχή)
ἄνωθεν ἡμῖν ἐρχομένη, εἴτ' οὖν ὅλη,
εἴθ' ὁ πρύτανις ταύτης κυβερνήτης τε νοῦς,

(de comparatione animi cum gubernatore cf. Plat. Phaedr. 247 C ψυχῆς κυβερνήτῃ ... νῷ et Plotin. enn. IV 3,21).

Quod addit v. 59 ὡς ἐγὼ τεκμαίρομαι ...

σοφῶν τε ἀκούω, quasi digito demonstrat philosophorum sententias in animo vel mente aliquid divini inesse pervulgatas velut Socratis apud Xen. Mem. IV 3,14 (cf. Zeller. II_1^4 p. 179,5 ad locum); Platonis

---

1) or. 2,18 (21) 6,5 (182) 27,3 (489), saepius.

2) Quis non reminiscitur (Stoicorum) λόγου παιδαγωγοῦ? (De quo cf. Wendlandum, Quaest. Mus. p. 3.)

3) De hac notione Stoicorum cf. Zeller. III_2^3 p. 368; de forma P. Linde, de Epicuri vocabulis etc. diss. Vratisl. 1906 p. 22.

legg. III 691 E V 726 A, Phaedr. 230 A, Phaed. 79 C sqq., Phileb. 22 C, saepius; Aristotelis locos apud Zeller. II_2^3 p. 372; Stoicorum: Cleanthis hymn. v. 4, Posidonii ap. Cic. de div. I 30,64, Panaetii ap. Cic. de legg. I 7,22, Ciceronis Tusc. I 26 sqq. V 13, de nat. deor. II 6 et 7 III 5, de div. I 49, de off. III 10, Somn. Scip. 8, Senecae epist. 41,2 66,12; Epicteti diss. I 3,9 I 14,5 sqq. II 8,11 I 12,26 sqq., Marci Anton. II 4 V 27 XII 26; Philonis de opif. m. 35 Mang. 146 p. 51,6 Cohn., de nom. mut. I 612 Mang. 223 p. 195,16 Cohn., de leg. spec. II p. 333 Mang.; Plutarchi de ser. num. vind. 17; Maxim. Tyr. diss. VIII, 3; Juliani or. VI p. 196 D 197 B VII 226 C; Plotini enn. IV 7 cf. II 1,5, aliorum.

6) Cuius animi divini corpus vinculum, carcer, sepulcrum esse iisdem fere philosophis placet. Ex locis, quorum permagnus est numerus, eos eligam, quibus eaedem notiones, quas Nazianzenus profert, obviam fiunt. Iam memoravi, quod legimus epist. 32 (p. 68 M.) σῶμα σῆμα locosque Platonis indicavi Crat. 400 C, ubi οἱ ἀμφὶ Ὀρφέα huius locutionis et sententiae auctores nominantur (cf. Aristot. frg. 60²) et Gorg. 493 A. Hic addo carm. de se ipso XLVI v. 9 (p. 1378 M.)

σῆμα .. καὶ δεσμὸς ἀνάσσης (sc. ψυχῆς), or. 7,22 (214) ἐν τοῖς τάφοις οἷς περιφέρομεν.

Praeterea δεσμός vel δεσμοί or. 43,2 (771) 14,6 (261), carm. de se ipso XLIX v. 7 (p. 1385 M.) —

πέδη vel πέδαι or. 8,19 (230) 14,7 (261), saepius —

δεσμωτήριον epist. 195 (p. 317 M.), cf. or. 17,9 (323).

Philosophorum promam hos locos: Plat. Phaed. 67 D τὴν (ψυχὴν) ἐκλυομένην ὥσπερ ἐκ δεσμῶν ἐκ τοῦ σώματος; cf. Remp. VII 515 C, Crat. 400 B δεσμωτηρίου εἰκόνα, Athen. IV 157 C (Euxitheus quidam Pythagoreus); de Posidonio cf. Schmekel, die mittl. Stoa p. 249. Philo (δεσμωτήριον) cf. de ebriet. p. 372 Mang. 101 p. 189,25 Wdl., leg. alleg. III 42 p. 122,11 Cohn. p. 95 Mang., migr. Abr. 437 Mang. 9 p. 270,8 Wdl., saepius. De Esse-

nis cf. Zeller. III_2^3 p. 297. Cicero Lael. 14 e custodia vinculisque corporis, Cat. m. 77 in his compedibus corporis, Tusc. I 75, Somn. Scip. III 6 e corporum vinculis tamquam e carcere, ibid. 7; Seneca ep. 65,16 102,22 ad Marc. 25,5; Pythagorei recentiores, cf. Philostr. vit. Apollon. VIII 26,4; Max. Tyr. diss. XIII 9 XVI 1. 3 sqq; Plotinus enn. IV 8,3 (ᾗ (sc. ψυχῇ) καὶ δεσμὸς τὸ σῶμα καὶ τάφος), alii.

Hoc animi vinculum, hoc sepulcrum, hunc carcerem etiam Cynico more contemptim Gregorius conviciis sectatur velut or. 14,6 (261) πῶς . . . . . τῷ πηλῷ συμφύρομαι. (De verbo συμφύρεσθαι ad coniunctionem animi cum corpore significandam a Platone Platonicisque adhibito vid. Plat. Phaed. 66 B ἕως ἂν . . . . . ξυμπεφυρμένη ᾖ ἡμῶν ἡ ψυχὴ μετὰ τοιούτου κακοῦ, Philon. de ebr. p. 372 Mang. 100 p. 189,17 Wdl., Plotin. enn. I 2,3 I 6,5 et Creuzer. ad Plot. de pulchr. p. 246 sq.). Epist. 32 (p. 69 M.) περιφρονεῖν τὸν πηλόν, quibus verbis Philagrium amicum aegrotum, quem epistula antecedente adhortatus est Platonicis sententiis usus, ut iam supra diximus, admonet, ut forti animo dolorem perferat. Videmus igitur theologum christianum in ethnico consolando et Platonicas et Cynicas sententias adhibere.

Or. 45,20 (861) πηλῷ τῷ μοχθηρῷ καὶ ῥυπαρῷ σώματι (cf. initium carminis de se ipso XLVI et v. 7 (p. 1378 M.)

βόρβορε, ἰλιόεσσα πέδη, βρίθουσα μολυβδίς).

Ad vocem πηλός cf. imprimis Epictetum diss. I 1,11 I 4,18 IV 1,78 IV 7,32 III 22,41 IV 11,27.

Eodem sensu notio σάρξ vel σαρκίον intellegenda est or. 28,4 (498), carm. de reb. s. v. 204 (p. 985 M.), or. 2,74 (48) (σαρκὸς παχύτητα), epist. 195 (p. 317 M.) (τὸ φθονερὸν τοῦτο σαρκίον), cf. carm. de se ipso XLVI (κατὰ σαρκός) p. 1378 M. v. 1 sqq. Non ignoro hanc vocem a Paulo saepe usurpari et in eius doctrina de peccato multum valere, cf. ep. ad Rom. 8,3 8,8 8,10 8,7 7,18, ad Gal. 5,19—21, sed apud philosophos quoque Cynicos vel Stoicos occurrit

velut apud Senecam (epist. 65,22 74,16 92,10, cons. ad Marc. 24,5), Epictetum saepissime, (vide indicem Schenkelii s. v.); Marc. Anton. V 26 VI 28 X 8 (σάρξ) II, 2 (σαρκίον) VII 66 VIII 56 IX 41 X 24 XII 1 XII 14 (σαρκίδιον).

Nos hoc corpore tamquam veste indutos esse et eam vestem animi esse tenebras cum aliis[1]) tum Stoicis placet, cf. Senec. ep. 93,13 sqq. nam hoc (corpus) natura ut quandam vestem animo circumdedit, cons. ad Marc. 24,5 haec quae vides circumdata nobis . . . . vincula animorum tenebraeque sunt. Marc. Anton. X 1 τοῦ περικειμένου σοι σώματος, XII 3 περικειμένου σωματίου.

Quorum sententiam sapit, quod auctor noster praebet or. 2,74 (48) Τίς περικείμενος ἔτι τὸν κάτω ζόφον (sc. corpus) etc., cf. or. 28,4 (498) ζόφος οὗτος, carm. de reb. s. v. 205 (p. 985 M.) addit τήν (sc. carnem) ῥα σοφοὶ καλέουσι νόου ζόφον, or. 26,14 (482) corpus βαρὺν χιτῶνα vocat.

7) Itaque si revertimur, unde profecti sumus, quis miretur nos corpore impediri, ne percipiamus deum, quoniam hoc γεῶδες σκῆνος βρίθει τὸν νοῦν . . . ἄνω φέρεσθαι δεδημιουργημένον? or. 16,15 (310)[2]). Revera ut Platoni eiusque sectatoribus, ita Christiano corpus impedimentum cognitionis (dei) est, ut cum Philone loquar, αἴτιον τῆς ἀνεπιστημοσύνης μέγιστον ἡ σάρξ (de gig. p. 266 Mang. 29 p. 47,18 Wdl., cf. Plotin. enn. VI 9,10), quod. or. 39,8 (681) ita exprimitur: σαρκὸς . . . . . οὐκ ἐῶντος καθαρῶς ἰδεῖν etc., cf. or. 2,74 (48), quacum locutione conferas Platonicam in Phaed. 66 A τοῦ σώματος . . . . οὐκ ἐῶντος τὴν ψυχὴν κτήσασθαι ἀλήθειαν, ad sensum ibid. B.

---

[1]) Iam Empedocli 126 Diels σαρκῶν ἀλλογνῶτι περιστέλλουσα χιτῶνι.

[2]) De singulis huius sententiae verbis cf. Tim. Locr. p. 100 sqq., [Plat.] Axioch. p. 366 A, Porphyr. in vit. Plotini 22 v. 33 Creuz., Plotin. enn. I 6,5 III 6,6 IV 3,15 (σκῆνος); Plat. Phaed. 81 C Ἐμβριθὲς . . . καὶ βαρὺ καὶ γεῶδες (sc. corpus), Remp. IX 584 D ἄνω φέρεσθαι.

8) Neque sensibus fretos veritatem nos assecuturos esse sperandum est. Nam sensus nos fallunt. Qua in re Gregorius consentit cum Platone, cui ἀπάτης μὲν μεστὴ ἡ διὰ τῶν ὀμμάτων σκέψις, ἀπάτης δὲ ἡ διὰ τῶν ὤτων καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων (Phaed. 83 A), cum dicit or. 28,21 (511) nos sensibus in errorem induci τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν θηρεύοντας (locutio Platonica, cf. Phaed. 66 A ἕκαστον ἐπιχειροῖ θηρεύειν τῶν ὄντων et Phileb. 20 D 65 A) καὶ τοῖς νοητοῖς προσβάλλοντας μετὰ τῶν αἰσθήσεων ......, ὑφ' ὧν περιφερόμεθα καὶ πλανώμεθα, dissentit, quod pergit: οὐκ ἔχομεν γυμνῷ τῷ νοῒ γυμνοῖς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες μᾶλλόν τι προσιέναι τῇ ἀληθείᾳ καὶ τὸν νοῦν τυποῦσθαι ταῖς καταλήψεσιν, nam ille εἰλικρινεῖ τῇ διανοίᾳ (Phaed. 66 A) vel ψυχῆς μόνῳ τῷ νῷ (Phaedr. 247 B) οὐσίαν ὄντως οὖσαν percipi posse confirmat.

9) Quare fit, ut cognitio nostra in obscuris rerum simulacris conspiciendis posita sit, nam cernimus ὄμμασιν ἀμυδροῖς carm. de spir. s. v. 20 (p. 409 M.), cf. Plat. Phaedr. 250 B δι' ἀμυδρῶν ὀργάνων, Epin. 985 B ἀμυδρὰ ὄψις, Philon. de spec. leg. II 299 Mang. ψυχῆς ὄμμασιν ἀμυδροῖς et Creuzer. ad Plotin. de pulchr. p. 247 sq.

Quae autem videmus, non ἀλήθεια, sed τῆς ἀληθείας ἰνδάλματα sunt or. 20,11 (383); de voce ἴνδαλμα cf. Plotin. II 8,4 IV 4,13 IV 7,40 V 8,7 V 9,6 VI 2,22 VI 4,9 et Procli Theol. Plat. III p. 101 Creuz. Quin etiam θεοῦ τὰ ὀπίσθια (Exod. 33,23), quem Scripturae s. locum cum Philone[1]) interpretatur: ὅσα μετ' ἐκεῖνον (deum) ἐκείνου γνωρίσματα or. 28,3 (497), quae ἐν ἐκστάσει[2]) se vidisse narrat, intellegenda sunt ὥσπερ αἱ καθ' ὑδάτων ἡλίου σκιαὶ καὶ εἰκόνες ταῖς σαθραῖς ὄψεσι παραδεικνῦσαι τὸν ἥλιον, ἐπεὶ μὴ αὐτὸν προσβλέπειν οἷόν τε τῷ ἀκραιφνεῖ τοῦ φωτὸς νικῶντα τὴν αἴσθησιν Quae prorsus Platonica esse iam A. Jahn. l. c. in adnot. p. 767,5 monuit locosque

---

[1]) De poster. Cain p. 258 Mang. 169 p. 37,20 Wdl.

[2]) De qua postea agemus.

attulit Remp. VI 510 A VII 516 A sq. 532 B C, legg. X 897 D. Quibus addas Remp. VI 510 E ὧν καὶ σκιαὶ καὶ ἐν ὕδασιν εἰκόνες εἰσί et Plotin. enn. I 6,8 ὡς εἰσιν εἰκόνες καὶ ἴχνη καὶ σκιαί . . . , praeterea imaginem illam Platonis celeberrimam (Rep. VII init.), ubi homines e specus tenebris ad lucem prodeuntes primo solem prae fulgoris magnitudine intueri non posse describuntur. Cum Gregorii loco or. 2,74 (48) μόλις. . .ἄν τις . . . . . εἴδωλον τοῦ καλοῦ θεωρήσειεν, ὥσπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐν τοῖς ὕδασι comparare licet Plotini locutionem enn. I 6,8 οἷα εἰδώλου καλοῦ ἐφ' ὕδατος ὀχουμένου. Ad or. 24,15 (447)[1]) nos nihil δέχεσθαι . . . . . nisi βραχείαν ἀπορροὴν τοῦ καλοῦ cf. Plat. Phaedr. 251 B δεξάμενος . . . . . τοῦ κάλλους τὴν ἀπορροήν . . .

Neque deest imago speculi carm. de virt. v. 79 (p. 686 M.) ὅσον δ' ἐσόπτροις τοῦ κάλλους φαντάζεσθαι, iam a Platone adhibita Soph. 239 D τὰ ἐν τοῖς ὕδασι καὶ κατόπτροις εἴδωλα, Phaedr. 255 D ὥσπερ δὲ ἐν κατόπτρῳ, Tim. 71 B οἷον ἐν κατόπτρῳ, a posteris repetita velut a Philone (ὥσπερ διὰ κατόπτρου) de vit. contempl. II p. 483 Mang., de decal. II p. 198 Mang. 105 p. 293,6 Cohn., a Plotino enn. III 6,9 III 6,13. 14. VI 2,22 VI 4,10 οἷον ἐν κατόπτροις ἢ ἐν σκιαῖς (cf. Bäumker, Problem d. Materie p. 114,1). Quamquam locutionem or. 7,17 (209) ὅσον ἐν ἐσόπτροις φαντάζεσθαι καὶ αἰνίγμασι ad Paulinam (ep. ad Cor. I 13,12) βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι propius accedere concedendum est[2]).

---

[1]) Cf. or. 28,17 (508) 7,17 (209).

[2]) Idem valet de notione ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος or. 26,11 (480), quam etiam Plato Rep. IX 589 A (ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος) et Plotinus enn. I 1,10 (τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου) praebent. Sed ep. 32 (p. 72 M.) ad sententiam ὁ ἐκτὸς καὶ ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος Gregorius addit: ὅπερ ἡμῖν ὀνομάζεται, et revera Paulus ep. ad Cor. II 4,16 dicit: εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνακαινοῦται . . , cf. ep. ad Rom. 7,22.

VI) Quae cum ita sint, quomodo ad dei cognitionem pervenire possimus, iam videbimus.

Qua in re moneo et a philosophis cum aliis tum a Platone Platonicisque et a patribus eccl. Πλατωνίζουσιν hominis corpus vinculum animi desiderio dei affecti coniunctionemque cum pulchro vel bono vel uno i. e. deo appetentis perpetuum esse poni (cf. pg. 34).

Corpus νεύει[1]) πρὸς χθόνα carm. mor. XV v. 150 (p. 777 M.), animus αἰὲν ἄγαν ποθέει (res divinas) v. 152, cf. or. 28,17 (508) οὗ (dei) νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν (sc. νοῦς), or. 21,1 (386) εἰς ὃν πᾶσα ἔφεσις ἵσταται.

Plato Phileb. 20 D πᾶν τὸ γιγνῶσκον αὐτὸ (bonum) ... ἐφίεται βουλόμενον ἑλεῖν.

Plotin. enn. I 8,2 ποθεῖ δὲ πᾶν τὸ γεννῆσαν, V 5,12 πάντα γὰρ ὀρέγεται ἐκείνου καὶ ἐφίεται αὐτοῦ φύσεως ἀνάγκῃ.

Quomodo autem hoc nostrum desiderium conquiescit? Cuius ἀπορίας duas Nazianzenus praebet λύσεις: et deus hominis mentem collustrat oculumque ad videndum aptum reddit et homo purgatus ab omni corporis mole vinculisque in statu solitudinis animique recessus cum numine ut cognato confunditur, quibus nihil Πλατωνικώτερον Platonicorumque magis proprium apud theologum christianum invenies.

1) Quod dixi collustrari animum humanum a deo, imprimis verbum ἐκλάμπειν a Platonicis et philosophis et patribus eccl. usurpari addendum est. Quam ἔλλαμψιν A. Jahnius in libello illo qui inscribitur Basilius Magnus Plotinizans p. 40 sq. tractavit verbique ἐκλάμπειν fontem esse Platonis Conviv. 175 E Gorg. 484 A demonstravit eiusque apud patres eccl. usum indicavit. Addo nostri or. 21,1 (386) τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι ἢ ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς ἐλλάμψεως, or. 8,19 (230) οὗ νῦν μικραῖς ἐλλαμπόμεθα αὐγαῖς, or. 2,76 (49) ὃς (deus) νοῦν φωτίζει, or. 45,3 (847) περιλάμπον ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν.

---

[1]) De hac νεύσει cf. Plotin. enn. I 8,4. 5 et Creuz. adnot. ad Plot. opp. p. 50a et A. Jahnium, Basilius Magn. Plotinizans p. 39.

Ut autem oculus solem intueri non potest nisi ἡλιοειδής redditus, ita mens nostra deum non comprehendit nisi a deo θεοειδής facta[1]).

Or. 21,1 (386) (cf. or. 28,30 (520) ubi addit: ἔφη τις τῶν ἀλλοτρίων)

Πολλῶν γὰρ ὄντων ἡμῖν καὶ μεγάλων . . . , ὧν ἐκ θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἕξομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ἡ πρὸς αὐτὸν νεῦσίς τε καὶ οἰκείωσις[2]).

pergit Gregorius

Ὅπερ γάρ ἐστι τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς θεός. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ὁρώμενον φωτίζει κόσμον, ὁ δὲ τὸν ἀόρατον. Καὶ ὁ μὲν τὰς σωματικὰς ὄψεις ἡλιοειδεῖς, ὁ δὲ τὰς νοερὰς φύσεις (i. e. mentes) θεοειδεῖς ἀπεργάζεται.

Καὶ ὥσπερ οὗτος τοῖς τε ὁρῶσι καὶ τοῖς ὁρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ ὁρᾶν, τοῖς δὲ

Plato Rep. VI 508 A sqq.

Τίνα οὖν ἔχεις αἰτιάσασθαι τῶν ἐν οὐρανῷ θεῶν τούτου κύριον, οὗ ἡμῖν τὸ φῶς ὄψιν τε ποιεῖ ὁρᾶν ὅ, τι κάλλιστα καὶ τὰ ὁρώμενα ὁρᾶσθαι; . . . τὸν ἥλιον γὰρ δῆλον ὅτι ἐρωτᾷς. Ἆρ' οὖν ὧδε πέφυκεν ὄψις πρὸς τοῦτον τὸν θεόν; Πῶς; οὐκ ἔστιν ἥλιος ἡ ὄψις οὔτε αὐτὴ οὔτε ἐν ᾧ ἐγγίγνεται, ὃ δὴ καλοῦμεν ὄμμα. Οὐ γὰρ οὖν. Ἀλλ' ἡλιοειδέστατόν γε οἶμαι τῶν περὶ τὰς αἰσθήσεις ὀργάνων . . . Ἆρ' οὖν οὐ καὶ ὁ ἥλιος ὄψις μὲν οὐκ ἔστιν, αἴτιος δ'ὢν αὐτῆς ὁρᾶται ὑπ' αὐτῆς ταύτης; . . . ὅ,τι περ αὐτὸ (sc. ἀγαθὸν) ἐν τῷ νοητῷ τόπῳ πρός τε νοῦν καὶ τὰ νοούμενα, τοῦτο τοῦτον ἐν τῷ ὁρατῷ πρός τε ὄψιν καὶ τὰ ὁρώμενα.

---

1) Similia nisi similibus cognosci non posse iam Empedocles perhibet frg. 109 Diels

γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι ὕδωρ,
αἰθέρι δ'αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
στοργὴν δὲ στοργῇ, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ.

cf. Aristot. Met. B 4. 1000^b 5 ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ, quod alii repetiverunt velut Sext. Math. I 303 VII 92. 121., cf. Manilii Astronomic. II 115 sq., Philonem de gig. p. 263 Mang. 9 p. 43,21 Wdl. Origen. in Joh. 23 (col. 232), Porphyr. sentent. 26, Plotin. enn. I 6,9.

2) Quae vox postea occurret.

τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι παρέχων δύναμιν ..., οὕτω θεὸς τοῖς νοοῦσι καὶ τοῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν, αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον etc.	509 A ὄψιν ἡλιοειδῆ, 509 B Τὸν ἥλιον τοῖς δρωμένοις οὐ μόνον, οἶμαι, τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχειν φήσεις etc. ... καὶ τοῖς γιγνωσκομένοις τοίνυν μὴ μόνον τὸ γιγνώσκεσθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι etc.

2) Iam accedamus ad id quod nostrum est, si cum deo commercium habere studemus, quoniam mente eum comprehendere nobis corporis compedibus et mole impeditis non fas est. Restat ratio alia dei percipiendi, nimirum mystica illa in confusione animi humani cum deo posita. Sed ut hanc confusionem assequamur, nobis purgatione opus est, quae κάθαρσις efficitur ἐν ἐρήμῳ καταστάσει, ut Plotini[1]) verbis utar, omnibus quae corpus gerunt exutis.

Cum Platone nisi puro purum attingere fas esse[2]) Plat. Phaed. 67 B μὴ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ,

theologus negat or. 27,3 (489) μὴ καθαρῷ γὰρ ἅπτεσθαι καθαροῦ τυχὸν οὐδὲ ἀσφαλές ...

et affirmat or. 2,39 (31) καθαρῷ γὰρ μόνον ἁπτέον τοῦ καθαροῦ, iubet or. 20,4 (377) καθαρτέον ἑαυτὸν πρῶτον, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον, carm. de virt. v. 972 sqq. (p. 750 M.)

νῦν δὲ, ὡς σθένος,
σαυτὸν καθαίρειν ....,
δέξῃ γὰρ οὕτω καὶ θεὸν νοούμενον.

Eiusdem Platonis veritatem mentis tantum oculo conspici sententiam, quam legimus

---

[1]) Enn. VI, 9,11; de Numenio cf. frg. X Theding. ἄφατος καὶ ἀδιήγητος ἀτεχνῶς ἐρημία θεσπέσιος.

[2]) De iis qui (praeter nostrum) hunc locum repetiverunt vid. Wyttenbach. ad locum p. 165.

Rep. VII 527 E ὄργανόν τι ψυχῆς ..... κρεῖττον ὂν σωθῆναι μυρίων ὀμμάτων· μόνῳ γὰρ αὐτῷ ἀλήθεια ὁρᾶται, cf. 533 D τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, Soph. 254 A, Conviv. 219 A, repetere videtur poëta Gregorius carm. de reb. s. v. 211 (p. 985 M.)

καθαροῦ νοὸς ὄμματι λεύσσων.

Quod supra memoravimus, hanc purgationem contineri studio se corporis mole liberandi, quod optime assequamur in solitudinis animi statu, iam Plato in Phaedone et Theaeteto docet, Platonici non modo receperunt, sed etiam excoluerunt, cf. Philonis de vita contemplativa totum libellum, Plotini enn. I 2. 3. 4. I 6. 5, Porphyrii sentent. 34 et quae Creuzerus ad Plotin. opp. ad singulos locos contulit. Quantum Gregorius eos sequatur, videamus.

Quaerentibus nobis, quando et quibus condicionibus purgemur, respondet or. 27,3 (489): ἡνίκα ἂν σχολὴν ἄγωμεν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἰλύος (contemptim pro 'σώματος') καὶ ταραχῆς, cf. Platon. Phaed. 66 A ἀπαλλαγεὶς ..... ξύμπαντος τοῦ σώματος ὡς ταράττοντος ....

Itaque quiescere, ut cognoscamus, opus est: δεῖ ... τῷ ὄντι σχολάσαι καὶ γνῶναι θεόν (ibid.) De eius solitudinis amore iam dixi[1]).

Platonis praeceptum, quo iubemur nos liberare oculis et auribus l. c.: ὀφθαλμῶν τε καὶ ὤτων, occurrit or. 20,1 (376), ubi ἀνακαθᾶραι ἱκανῶς τά τε ὦτα καὶ τὴν διάνοιαν commendatur. Or. 21,19 (397) laudantur οἱ κόσμου χωρίζοντες ἑαυτούς, quo in χωρισμῷ a Platone κάθαρσις ponitur Phaed. 67 C τὸ χωρίζειν ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχήν, cf. Plotin. enn. I 2,5 I 4,14 ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ σώματος, IV 7,8.

Talis animi a corpore seclusi status, ἄλλος ille τρόπος τοῦ ἰδεῖν, ἔκστασις, ut ait Plotinus[2]), quam Philo, Plotinus (cf. enn. IV 7,11 VI 9,11), Numenius (cf. Thedingae diss. de Num. philosopho Platonico Bonnae 1875

---

[1]) P. 11.
[2]) Enn. VI 9,11.

p. 10), alii ad mentis cum numine confusionem assequendam probant, tangitur or. 28,3 (497).

.... ὡς θεὸν καταληψόμενος .... ἀνῆλθον ἐπὶ τὸ ὄρος καὶ τὴν νεφέλην διέσχον, εἴσω γενόμενος ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν καὶ εἰς ἐμαυτὸν, ὡς οἷόν τε, συστραφείς etc., describitur or. 2,7 (14) = 20,1 (376) Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅ,τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ θεῷ [1]), ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον [2]) θεοῦ καὶ τῶν θείων ... ὃν .... φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον [3]), ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλιπόντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμνον. Cuius loci singulas sententias et locutiones promam, quoad huc pertinent.

Οὐδὲν γαρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον, οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις .... Iam hic subsistamus oportet. Hac locutione Platonica (cf. Gorg. 480 C, Soph. 239 E, Phaedr. 251 D) Platonici utuntur, ut animum contemplantem sensibus occlusis denotent, velut Plotinus enn. I 6,8 ταῦτα πάντα ἀφεῖναι δεῖ καὶ μὴ βλέπειν, ἀλλ' οἷον μύσαντα ὄψιν ἄλλην ἀλλάξασθαι [4]), cf. Procli Theol. Plat. I 25 p. 61 P. δεῖ .... τὸ ἀγαθὸν ἐπιζητεῖν ..... ἐπιδόντας ἑαυτοὺς τῷ θείῳ φωτὶ καὶ μύσαντας οὕτως ἐνιδρύεσθαι τῇ ἀγνώστῳ .... ἑνάδι et schol. in Platonis Remp. vol. II p. 375,18 Kroll.

Ad id quod Gregorius describere pergit (l. c.) ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον ... cf. Plotin. enn. IV 8,1 πολλάκις ἐγειρόμενος εἰς ἐμαυτὸν ἐκ τοῦ σώματος καὶ γιγνό-

---

[1]) Cf. A. Jahn. l. c. p. 19.

[2]) Sap. [Salom.] 7,21.

[3]) Cf. de voce τρανός Plot. enn. I 4,2 et Creuz. ad Procl. Inst. theol. p. 214 sqq.

[4]) Cf. Creuzerum ad locum.

μενος τῶν μὲν ἄλλων ἔξω ... et [Jamblich.] de myster. Aegypt. V 15 p. 219 Parth. ὅτε μὲν ..... ἐσμὲν ἔξω τοῦ σώματος etc.

Ad locutionem εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα (or. 28,3 (497) εἰς ἐμαυτὸν... συστραφείς, 12,4 (250) συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων) confer Plotin. enn. I 2,6 et Creuz. ad locum; Porphyr. sentent. 34 ἡ εἴσω πρὸς νοῦν στροφή.

Eodem sensu dicit theologus or. 12,4 (250) τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι,

cf. Platonis Phaed. 83 A ἐκ τούτων ..... ἀναχωρεῖν,

or. 14,4 (259) ἑαυτῷ συγγινόμενος, or. 20,1 (376) ..... ἐμαυτῷ μόνῳ συγγενέσθαι βούλομαι,

cf. Plotin. enn. I 6,9 σεαυτῷ ...... συνεγένου.

Sed ut redeamus ad locum, de quo agitur, Gregorius pergit:

μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον ὅ,τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, confer Plat. Phaed. 67 A ἐγγυτάτω ἐσόμεθα τοῦ εἰδέναι, ἐὰν ὅ τι μάλιστα μηδὲν ὁμιλῶμεν τῷ σώματι μηδὲ κοινωνῶμεν, ὅ τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη.

Iam ex eo, quod animus divinus fingitur, apparet cognationem quandam intercedere inter hominis mentem et numen, et revera Plato hanc cognationem indicat Rep. VI 490 B ᾧ προσήκει ψυχῆς ἐφάπτεσθαι τοιούτου. προσήκει δὲ ξυγγενεῖ, Platonici docent, cf. Plotinum enn. IV 7,10 ὅτι δὲ τῇ θειοτέρᾳ φύσει συγγενὴς ἡ ψυχή.

Quis nunc non intellegit, quod legitur de philosophiae parte contemplativa or. 14,4 (260) καλὸν θεωρία ..... τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπανάγουσα, et or. 45,3 (847) = 38,7 deum se plane cognosci non sinere, ἵνα τῷ ἀλήπτῳ θαυμάζηται. θαυμαζόμενον δὲ ποθῆται πλέον. ποθούμενον δὲ καθαίρῃ (sc. nos). καθαῖρον δὲ θεοειδεῖς (sc. nos) ἐργάζηται. τοιούτοις δὲ γενομένοις ὡς οἰκείοις ἤδη προσομιλῇ (addit: τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος)?

cf. or. 28,17 (508) ἐπειδὰν ..... (νοῦς) τῷ οἰκείῳ προσμίξῃ.

3) Restat ut eas voces et locutiones Gregorianas, quibus Platonici ad numinis capessendi rationem significandam utuntur[1]), promam. Sunt autem hae:

ἐπ-ανάγειν,

or. 26,7 (476) ἐπανάγειν τὸν νοῦν, or. 21,1 (386) τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι ἢ ἐπανάγεσθαι,

Plat. Rep. VII 517 A 521 C 529 A 533 D,

Plotin. enn. I 3,1 VI 9,3, saepius, Porphyr. in vita Plot. c. 23, cf. A. Jahn. l. c. p. 40. —

συνάπτεσθαι (συνάπτειν),

carm. de virt. v. 64 (p. 685 M.) συνάπτεσθαι θεῷ,

or. 4,71 (110) θεῷ συνημμένους;

Plotin. enn. IV 4,45 συνάπτεσθαι τοῖς συγγενέσιν, cf. IV 5,1 VI 9,8 συνάπτειν τῷ συγγενεῖ (cf. de notione συγγενές, quae supra dixi de cognatione animi cum deo).

Porphyr. de abstin. II 34 Nauck. δεῖ ἄρα συναφθέντας ... αὐτῷ, sentent. 41 τῷ θεῷ συναπτόμενοι.

cf. Procl. in Plat. Alcib. I p. 5 Creuz.

Verborum, quae proprie 'de συνουσίᾳ venerea usitata' (A. Jahn. p. 22) inveniuntur translata ad coniunctionem cum deo vel rebus divinis (sive in hac vita sive in aeterna), de qua agimus, haec:

μίγνυσθαι,

or. 2,74 (48) τίς ... μιγήσεται τοῖς ἑστῶσι καὶ ἀοράτοις; or. 28,17 (508) ἐπειδὰν ... (νοῦς) τῷ οἰκείῳ (deo) προσμίξῃ, cf. or. 16,9 (306),

Plato Rep. VII 590 B ᾧ ... μιγείς ..., —

ὁμιλεῖν (προσομιλεῖν),

---

[1]) Qua in re investiganda me A. Jahnii libello quem dixi nonnulla debere fateor.

or. 26,7 (476) προσομιλεῖν τῷ θεῷ, or. 12,4 (250) ὁμιλεῖν ... θεῷ, or. 32,15 (589) φῶς ὁμιλήσῃ φωτὶ (sc. deo), cf. or. 38,7 (667) = 45,3 (847) ὡς οἰκείοις ἤδη προσομιλῇ.

Plato Rep. VI 500 D θείῳ ... ὁμιλῶν, cf. Philon. de migr. Abr. p. 438 Mang. 13 p. 271,3 Wdl. τοῖς νοητοῖς ἐνομιλεῖν θεωρήμασιν, Numen. frg. X Theding. ὁμιλῆσαι τῷ ἀγαθῷ μόνῳ μόνον.

Praeterea: προσβάλλειν,

or. 28,12 (504) προσβάλλειν ... τοῖς συγγενέσιν καὶ ἀρράτοις, ibid. 21 (511) τοῖς νοητοῖς προσβάλλοντες,

cf. Plotin. enn. V 5,10 VI 2,8 III 8,9 V 5,7. —

πλησιάζειν,

or. 32,15 (589) ἵνα ... νοῦς πλησιάσῃ τῷ καθαρωτάτῳ κεκαθαρμένος, or. 40,5 (693) θεῷ πλησιάζοντες.

Plato Rep. VI 590 B ᾧ ... πλησιάσας,

Porphyr. vit. Plotini c. 23 Creuz. ᾧ ... πλησιάσαι καὶ ἑνωθῆναι. Ceterum vide A. Jahn. p. 22.

Notionem Platonicorum maxime propriam ἕνωσις (cf. Philon. leg. alleg. I p. 95 Mang. III 38 p. 121,18 Cohn. Numen. frg. LI Theding. Procl. Theol. Plat. I 25 p. 61 P.) non memini me legere apud Gregorium, sed verbum

ἑνοῦσθαι

invenitur or. 18,11 (337) ἡνῶσθαι τῷ θεῷ, 38,7 (667) θεὸς (sc. homo purgatus) θεοῖς ἑνούμενος.

Eodem sensu usurpantur

οἰκείωσις, οἰκειοῦσθαι,

or. 21,1 (386) 2,3 (12) 8,5 (220) 4,73 (112),

cf. aliorum locos apud Jahnium p. 31, praeterea

Plotin. enn. III 6,13 III 8,7 IV 7,27 —

ἐξομοίωσις,

or. 8,6 (221) ἡ πρὸς ἀρχέτυπον ἐξομοίωσις, or. 24,15 (447),

Plato Theaet. 176 B φυγὴ δὲ (sc. ἐνθένδε) ὁμοίωσις θεῷ. (Quod addit Gregorius ὅσον ἐφικτόν, Platonis verbis

κατὰ τὸ δυνατόν respondet. Cf. or. 21,2 (387) καθόσον ἐφικτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει et Platonis locutionem Phaed. 65 C καθ' ὅσον δύναται, similia saepius occurrunt.).

De studio dei similitudinem assequendi cf. Philon.[1]) de Abr. II p. 14 Mang. 87 p. 21,7 Cohn., de opif. m. p. 35 Mang. 144 p. 50,20 Cohn.; Epictet. diss. II 14,12. 13. I 12,21 IV 1,104; Plotini enneadis primae totum librum alterum, praeterea enn. I 6,6 VI 7,26 VI 7,35; Porphyr. sentent. 34, ad Marcell. 16. —

θέωσις vel θεὸν γενέσθαι,

or. 17,9 (323) ἔξεστί σοι θεὸν γενέσθαι . . . , μὴ πρόῃ τὸν καιρὸν τῆς θεώσεως, cf. or. 23,12 (432) 25,2 (455) 7,23 (215), epist. 178 (p. 293 M.), carm. de virt. v. 141 (p. 690 M.).

Plotin. enn. I 2,6 σπουδὴ οὐκ ἔξω ἁμαρτίας, ἀλλὰ θεὸν εἶναι, cf. A. Jahn. p. 17.

4) Quodsi quaerimus, quae gaudia laborumque nostrorum fructus in vita aeterna nobis sint speranda, etiam de Gregorio dicendum est, quod A. Jahnius p. 43 recte iudicat exemplisque allatis demonstrat, nimirum Platonis Phaedri locum p. 250 B, ubi animi humani, antequam in corpora deturbati sint, cum beato deorum choro (σὺν εὐδαίμονι χορῷ) in caelo degisse finguntur, posterioris aetatis scriptoribus Platonicis ansam dedisse deorum hominumque beatorum vitam caelestem chori vel choreae imagine illustrandi et exornandi. Quod ex locis qui sequuntur cognosces.

Or. 7,17 (209) (de Caesario fratre mortuo) . . . καὶ ἀγγέλων ἐποπτεύοις[2]) χορείαν. . . . .μᾶλλον δὲ συγχορεύοις,

or. 8,6 (221) (in Gorgoniam sororem mortuam) ἐν οὐρανοῖς περὶ μέγαν πολιστὴν ἑορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης καὶ χορευόντων χορείαν τὴν ἀκατάλυτον,

[1]) Holtzmann 'Neutestamentl. Zeitgeschichte' in Grundriss der theol. Wissensch. 8. Abt. p. 226: „dem älteren Judentum ist der Gedanke, dass man Gott nachahmen soll, durchaus fremd".

[2]) Vox ex mysteriis desumpta, cf. Plat. Phaedr. 250 C μυούμενοί τε καὶ ἐποπτεύοντες . . .

cf. Plotin. enn. VI 9,8 χορεύουσιν ὄντως περὶ αὐτὸν χορείαν ἔνθεον,

or. 18,42 (361) φῶς τὸ μέγα περιχορεύοντες, or. 19,17 (374) περὶ τὸν πάντων βασιλέα χορεύοντες, carm. dogm. III v. 5 (p. 408 M.) ἁγνῆς ὕμνημα χορείης.

5) Quoniam autem θεοῦ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις est (or. 21,1 (386)), non mirum, quod rhetor christianus in homine vere philosopho describendo cum Platone contendit or. 26,11 (480) κατὰ πᾶσαν σπουδὴν μελετήσει τὸν θάνατον, quod laudantur οἱ τὸν βίον ὅλον μελέτην λύσεως ἐνστησάμενοι 7,18 (210), quod quaerit: οὐ μελέτην θανάτου τὸν βίον ποιούμεθα; or. 27,7 (492), quod ipse desiderio mortis incensus fatetur carm. mor. XV v. 147 sq. (p. 777 M.)

οὔ ποτε λήξω
δεσμῶν τοῦδε βίου λυόμενος χθονίου.

Recte igitur Gregorius Presbyter in Nazianzeni vita (p. 304 vol. 35 Mign.) dicit:

Ἐνταῦθα ἠρεμήσας χρόνον, καὶ καθάρας τὸν βίον φιλοσοφίᾳ, γενόμενός τε ἐν θεωρίᾳ μείζονι, μετατίθεται τὴν ἐπίκηρον τήνδε ζωὴν ἐν βαθείᾳ τῇ πολιᾷ πρὸς τὴν ἀμείνω καὶ ὑψηλοτέραν κατάστασιν, ἧς ἐνταῦθα μόλις ἂν εὑρεθείη καὶ τὰ ἰνδάλματα.

Haec habui, quae proferrem de Gregorio Nazianzeno. Eum dignum esse, quem Platonicum appellemus, nemo negabit, qui tantum eius sententias de ratione inter deum et animum humanum, de confusione cum deo cognoverit, etiamsi locutiones et vocabula Platonis et Platonicorum propria ubique sparsa neglexerit. Quem autem antiquitatis adamatorem non iuvet videre, quae rhetor christianus in iis, quae de hominis salute sentit, maximo illi ethnicorum philosopho debeat, quem θεολογικώτατον nominat?

INDEX

Vita.

Natus sum Ricardus Gottwald in Silesiae vico, cui nomen est Wüste-Waltersdorf, a. d. III. Kal. Januarias anni 1879 patre Guilelmo, matre Genoveva e gente Bittner, quos deus optimus salvos quam diutissime servare mihi velit. Fidem profiteor catholicam. Litterarum elementis primis imbutus ab anno decimo tertio gymnasii ad St. Matthiam Vratislaviensis discipulus fui usque ad annum vicesimum. Deinde Suidnicium me contuli, cuius oppidi gymnasium autumno anni 1900 maturitatis testimonio instructus reliqui, ut studiis philologicis et philosophicis in universitate Vratislaviensi vacarem.

Docuerunt me viri doctissimi Baumgartner, Cichorius, Ebbinghaus, Foerster, Freudenthal, Hoffmann, Jacoby, Kükenthal, Muther, Norden, Skutsch, Wuensch, Zacher.

Ut exercitationibus interessem philologicis Foerster, Norden, Skutsch, archaeologicis Foerster, historicis Cichorius, philosophicis Baumgartner, Ebbinghaus, Freudenthal benigne concesserunt. Dissertatio mea a summo philosophorum ordine referente Nordeno probata est, examen rigorosum a. d. VIII. Non. Maias anni 1906 absolvi. Viris illis quos dixi omnibus iustas ac debitas gratias ago, imprimis Nordeno, qui ut huic commentationi operam darem me incitavit, et Foerstero, qui in ea corrigenda benigne me adiuvit.

Sententiae controversae.

I. Philonis sententia deum bonitate adductum mundum fabricasse a Platone (Tim. 29 E) repetenda est, non a Judaeorum doctrina; errat Siegfried., Philo v. Alexandria als Ausleger des alten Testamentes (Jena 1875) p. 209.

II. Apud Gregorium Nazianzenum vestigia dictionis e mysteriis sumptae occurrunt satis multa.

III. Eiusdem verba or. 29,2 (524) οἶον κρατὴρ τις ὑπερρύη ad Plotini enn. V 2,1 referenda sunt; errat A. Jahnius adnott. ad Eliae Cretensis scholia p. 805 vol. 36 Mign.

IV. Idem ad Hesiodi op. v. 287 sqq. compluribus locis respicit.